

УДК 39(=163.42)+930

СТРИЖАК ОЛЕКСІЙ (1925–2006)

кандидат філологічних наук, мовознавець-ономаст, старший науковий співробітник Інститут української мови НАН України

STRYZHAK OLEKSIY (1925–2006)

a Ph.D. in Philology, linguist-onomatologist, a senior research fellow at the Ukrainian National Academy of Sciences Ukrainian Language Institute

Бібліографічний опис:

Стрижак, О. (2019) Щодо питання походження та етнічної історії хорватів. *Народна творчість та етнологія*, 5 (381), 58–91.

Stryzhak, O. (2019) On the Issue of the Croats Origin and Ethnic History. *Folk Art and Ethnology*, 5 (381), 58–91.

ЩОДО ПИТАННЯ ПОХОДЖЕННЯ ТА ЕТНІЧНОЇ ІСТОРІЇ ХОРВАТІВ

Анотація / Abstract

На початку 2000-х років видатний український мовознавець-ономаст Олексій Сильвестрович Стрижак (1925–2006) передав до архіву ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України низку своїх наукових розвідок про походження слов'янських народів і племен, а також їхніх назв.

Пропонуємо читачам одну з них, присвячену хорватам та українсько-хорватській історичній і мовній взаємодії. Цю історико-етимологічну розвідку О. Стрижак здійснив на великому фактичному матеріалі, у притаманному йому живому, інколи навіть публіцистичному, стилі. Учений навів цікаві приклади «дивовижної близькості» хорватської та української мов, провів паралелі в етно- та лінгвогенезі хорватів і українців, звертаючи особливу увагу на боротьбу двох народів за збереження своєї ідентичності в умовах імперської політики денационалізації.

У статті він торкнувся також деяких питань розвитку української ономастики, зокрема такої порівняно молодій галузі, як теоретична етніміка; закликав колег виносити на обговорення нові дефініції (наприклад, термінологічну пару *етнонім-етнофоронім*).

Основні монографічні праці О. Стрижака: «Назви річок Полтавщини» (1963), «Назви річок Запоріжжя і Херсонщини (Нижньонадніпрянське Лівобережжя)» (1967), «Про що розповідають географічні назви (Сліди народів на карті УРСР)» (1967), «Словник гідронімів України» (1979, співавтор і відповідальний редактор), «Етнімія Геродотової Скіфії» (1988), «Етнімія Птолемеєвої Сарматії. У пошуках Русі» (1991).

Ключові слова: хорвати, українці, етимологія, ономастика.

At the beginning of the 2000s a well-known Ukrainian linguist-onomatologist Oleksiy Stryzhak (1925–2006) has handed over some of his scientific studies to the Archives of the Ukrainian National Academy of Sciences M. Rylskyi Institute for Art Studies, Folkloristics and Ethnology. These works concern to the Slavic nations, tribes and their names origin.

One of them, dedicated to the Croats and Ukrainian-Croatian historical and linguistic interaction, is proposed to the readers. This historical-etymological research is realized on a large practical material in inherent vivid, even sometimes publicistic, style. The scientist has given interesting examples of *uncommon propinquity* of Croatian and Ukrainian languages,

proposed parallels in ethnic and linguistic genesis of Croats and Ukrainians, paying peculiar attention to the struggle of two nations for the preservation of their identity in the conditions of imperial policy of denationalization.

The scientist has also considered some issues of the Ukrainian onomastics development, in particular, such comparatively young branch as theoretical ethnonymics. He has appealed colleagues to discuss new definitions (e. g. terminological pair *ethnonym – ethnoforonym*).

The main monographic works of O. Stryzhak are: *The Names of Poltava Region Rivers* (1963), *The Names of Zaporizhzhia and Kherson Region Rivers (Left Bank of the Lower Over Dnipro Lands)* (1967), *What are the Geographical Names Narrating about? (The Signs of Nations on the Map of Ukrainian SSR)* (1967), *The Dictionary of Hydronyms of Ukraine* (1979, joint compiler and responsible editor), *Ethnonymics of Herodotus Scythia* (1988), *Ethnonymics of Ptolemy Sarmatia. Searching for the Rus* (1991).

Keywords: Croats, Ukrainians, etymology, onomastics.

Питання етногенезу та етнічної історії хорватів досі залишається дискусійним і має чимало оригінальних концепцій. Щодо походження хорватів та їхньої спорідненості з українцями теж існує широка палітра тлумачень, у тому числі у вітчизняній літературі. Проте після появи відомих тез С. Смаль-Стоцького про дивовижну близькість української мови із *сербською* та *хорватською* за часів СРСР під страхом репресій ці питання надовго випали взагалі з наукових планів колишньої УРСР: особливо небезпечно було займатися *українсько-хорватськими* (resp. *сербськими*) зв'язками. Тому кожне свіже слово в цьому плані викликає законний інтерес. На такому тлі зазначену проблему слід розглядати в контексті історико-етимологічних розвідок.

Указані заборони не поширювалися, очевидно, на картографування згаданих племен, тому на картосхемі-ілюстрації до роману відомого українського історика-белетриста, поряд із племенами дулібів і тиверців на крайньому північному заході давньоукраїнського етнічного масиву подано й *хорватів*, локалізованих, на середину I тис. н. е., у верхній половині Дністрянського Лівобережжя, тобто на терені сучасних Львівщини, Івано-Франківщини й Тернопільщини. Московські автори закартографували білих хорватів у IX–X ст. з протилежного боку Дністра, охоплюючи й верхню половину сусіднього Надпруття (Буковину, Покуття, Чорногору та суміжні землі). Історики Б. Рибаків, В. Ричка, В. Смолій та інші вважають, що «західні межі розселення

східнослов'янських племен сягали Прикарпаття, де мешкали *хорвати*». Останніх обабіч верхньої половини Дністра між тиверцями, волинянами, ляхами й волохами подає П. Третьяков у праці «Восточнославянские племена» [40, с. 219]. Макс Фасмер, услід за Ягичем і Барсовим, *Хърватовъ* локалізує близько *Перемишля*, подаючи водночас їхні етнічні варіанти в давньопольській, серболужицькій, давньочеській, середньогрецькій, кашубській та інших мовах, ігноруючи при цьому деякі приголомшливі українські апелятивні форми. На карті-вкладці «Восточные славяне в конце первого тысячелетия н. э. Составил Л. Нидерле» до його монографії «Славянские древности» [23] *білих хорватів* розміщено на просторі, який охоплює м. *Сянік* (рос. Санок; на південний захід від того самого *ПЕРЕМИШЛЯ*), *Стрий*, *Галич*, *Тернопіль* (в оригіналі Тарнополь), *Бережани* (Бржежаны) тощо. І тут сталося неочікуване. Відомо, що *хорватська* державна символіка (герб і прапор) побудована на використанні фрагмента біло-червоної «шахової дошки». Яким же було наше здивування, коли з'ясувалося, що й датований кінцем XVIII ст. герб м. *Перемишля*, до якого прив'язувалися давньоукраїнські *хорвати* і *білі хорвати*, крім *синього* й *жовтого* кольорів, має фрагмент «шахової дошки» [12, с. 32]. Давно зійшли зі сторінок історії України як *білі* (хрещені), так і нехрещені *хорвати*, розчинившись між сусідами чи оселившись за Дунаєм над *Ядром* (так у *Хорватії* й у *Чорногорії* називають *Адриатику*), але наші мови, колишні діалекти

праслов'янщини, особливо «мова землі» – топонімія, тобто сукупність топографічних назв, України й **Хорватії** волають про порятунок від забуття.

На першому прийнятті Надзвичайний і Повноважний посол **Хорватської Республіки** в Україні пан Джуро Відмарович зробив заяву, передану радіостанцією «Свобода»: **хорвати** визнають Україну своєю правитчиною і пропонують їй прагматику сучасних взаємин. Працюючи понад сорок років в Українській ономастичній комісії (УОК), я мав можливість не раз відчути щирі прагнення науковців, журналістів, дипломатів та інших представників Південної Славії – словінців, македонців, особливо **хорватів**, поновити перервані не з їхньої вини взаємозв'язки з народом нашої держави. Найпослідовнішими в цьому є, мабуть, політичні діячі Хорватії, дружньої нам країни, яка в сучасних межах охоплює 56 538 кв. км суходолу + 31 000 кв. км акваторії з 1185 островами, з яких 66 не заселені. Географічно вона складається з трьох регіонів: Середземноморського (курортного) узбережжя, гір та Паннонської низовини. На 1991 рік її населення складало 7 760 344 особи, з яких 78 % – хорвати. За віровизнанням: римокатоликів – 76,5 %, православних – 11,1 %, протестантів – 1,4 %, мусульманів (у Боснії і Герцеговині – це «етнонім») – 1,2 %, ін. – 3,9 % [48, с. 8].

Хорвати – південнослов'янський *на́рид*, основне населення Республіки Хорватія (Republika Hrvatska), самоназва **Hrvati**; давньоукраїнське **хървати** [45, с. 262]. Інші історичні варіанти: 942 р. **Храваты**; (992 р.?) **Хорваты**, **Ховраты**, **Хрѣваты**, наведені літописами у зв'язку з поверненням Володимира Святославовича «с війни **Хорватьскыя**»; сюди ж належать і **Бѣлии Хорвате** (їхній постпозиційний компонент, датований 907 р., в 992–993 рр., варіюється як: **Хр(о)вате**, **Ховрати** [27, с. 12, 29, 44, 119; 43, с. 504]; серб. **Хрвати** (з похідними: **Хрватин/-ска/-инићи**; [52, с. 509]); рос. **хорваты** (іст. **Хорваты**, **Кроаты**, **Кроваты**

й под.); лат. **Croati**, pagus **Crouuati**, **Croudi**, **Chrobati**; грец. Χρῠάτοι; польс. **Chorwaci** (запозич. з д.-укр., що є, очевидно, свідченням браку безпосередніх **хорватсько-польських** контактів), суто польс. форми реконструюються як: ***Charwaci** < ***Chrvati** [55, с. 248], **Karwaci**; нім. **Kroaten**, серболуж. **Chruvati**; етнофороніми (назви окремих представників народу): хорв. **Hrvât** «хорват», серб. **Хрѣât**, болг. **Хрѣватин**, рос. **хорват**, лат. **Croat**, польс. (запозич.?) **Chorwat**; топоніми: д.-польс. **Charwaty**, д.-чеськ. етнохоронім (не змішувати з етнофоронімом) **Charwaty**, кашуб. **Charwatynia** / **charwatynia** (апелятив «стара покинута будівля»), нім. **Kroate**; прикметники: хорват. **Hrvatski** «хорватський», серб. **Хрватски**, рос. **хорватский**; країна: с.-грец. Χρῠατία «Хорватія», хорват. **Hrvatska**, серб. **Хрватска**, лат. **Croatia** / **Chroaia** (пор. «Regnum Chorvatorum», «Rex Chroatorum»); укр. іст. **Хрватія**, рос. **Хорватия** (іст. **Хорватія/-ція**); нім. **Kroatien**; польс. **Chorwacja**, псевдоіст. **Chrobacja**; фр. **Chrobatie** (на 843 р. картографуються дві групи племен: 1) у північній частині східного узбережжя Адріатичного моря; 2) у верхів'ях Вісли та Одри; [46, с. 18]); англ. **Croatia** тощо. Над'ядранська Хорватія займає терен, обмежений з півдня р. **Бояною** (пор. у «Слові о полку Ігоревім»: «**Боян**, бо віщий», а також **Баян** – тюркський епічний герой), Дримом і горами **Шар**-Планини (пор. чеченський тейпонім **Шарой** і поселення на укр. Поділлі, які взяті з фотокопії дореволюційної рукописної «Карты Юго-Восточного Подоля XV–XVIII вв.» (зберігається в архіві автора): **Шаравка** над р. Ушицею; **Шарки** правобіч р. Вовк, на північ від х. **Карачинців**; **Шаргородъ** біля злиття р. **Мурашки** з Ковбасною та **Сербинівці** / «Сербиновцы» бл. **Ровъ-Баръ** над р. **Рів**, **Вендичани** з бас. р. Немії та ін.), зі східною лінією від цих гір і **Косового** поля (пор. м. **Косів** на Підкарпатті) до гирла Тимоку (притоки Дунаю, який еднає своїм понизів'ям і гирлом цей край з Україною); з півночі – самим Дунаєм (головним «героем» українського пісенного

епосу), Дравою, Мурою і сучасним *штирійсько-* (пор. р. *Стир* на Волині) *-країнсько-* (від *Країна / Крайн*)-*хорватським* (див. р. *Хорватка* під Києвом) прикордонним узгір'ям, із заходу р. *Рашою* (Істрія; пор. село і річку *Рашівка* на Полтавщині) та Ядраном [55, с. 250].

Найдавніші поселенці на терені сучасної *Хорватії* з'явилися за часів палеоліту (пос. Краріна). Їх змінили носії культури Danilo (р-н *Шибеника*; пор. укр. омонімапелятив *шибеник* та одноосновний з ним оронім у Карпатах), а згодом – представники індустрії неоліту (стоянка Vučedol у Славонії) та ін. До появи *хорватів* тут жили *ілірійці*, топонімійні утвори яких виявляють і в Україні (бас. Прип'яті); *кельти* – з IV ст. до н. е. (пунктирно простежуються й на захід від лінії Крим – Київське Полісся); *греки*, що тоді ж почали колонізувати берег Адріатики (а в нас із VII–VI ст. до н. е. – узбережжя Чорного та Азовського морів); *римляни*, сліди котрих, поряд з грецькими, простежуються в Хорватії з III ст. до н. е. (а трохи пізніше – й у Криму та в Північному Надчорномор'ї). Від часів греко-романізації краю *хорвати* успадкували чимало цінних артефактів, насамперед римських (амфітеатр у Пулі, фортеця в м. Салоні, палаци імператорів: *Діоклетіана* – у Спліті, а Нарона – у долині р. Неретви).

Щодо прабатьківщини й напряду Надядрансько-Дунайських імміграцій *хорватів*, то вони, спершу документально проявившись на початку нашої ери над Нижнім Доном [поблизу сучасних міст Ростова й Таганрога, а ширше – у регіоні, який тяжіє до колись боспорського, а тепер укр. м. *Керчі* < **Кьрк*- + -*їь* (пор. поселення *Крк* – у Чехії та однойменний острів Хорватії), звідки цілком можливі й трансередземноморські ядрансько-понтійсько-меотійські, чи, навпаки, азово-чорноморсько-адриатичні навігації, які пролягали вздовж кубансько-чорноморського півострівна *Тамань*, з назвою, гіпотетично спорідненою із сербською і хорватською *таман* («чорний»).

Цікаво, що серед іранських племен, до яких номінативно, тобто називничо, належать і *хорвати*, за часів «батька історії», геніального грецького вченого Геродота, жили і якісь *таманії/-аї/-айці*]. В епоху Великого переселення народів хорвати сухопуттям (чи тільки?) перетнули південно-західну межу сучасної Росії, всю Україну й деякі суміжні землі, лишивши по собі чимало своєрідних пам'яток. Найважливішою з них, умовно кажучи – «вихідною», є епіграфічна – напис, зроблений на біломармуровій плиті, виявленій П. Леонтьєвим 1853 року в західній частині городища (куди, загалом, тяжіє й відома в науці р. *Хорватос*) колишнього м. Танаїс, заснованого боспорськими греками на початку III ст. н. е. у гирлі однойменної ріки (стародав. назва *Танаїс*; рос. *Дон*, укр. *Діп*) і руйнованого незабаром тими ж боспорянами, справу яких продовжили в 40-х роках III ст. готи, котрі й покінчили із цим поселенням на початку V ст. [37, с. 104]. Плита ж із текстом зберігається в Ермітажі (м. Санкт-Петербург, РФ). Цей напис зроблено «за царя Рескупорида, сина великого... *Савромата*, й при Зеноні, синові Фанна... Хофарні, синові Сандарзія; Бабі, синові Байораспа; Ніблоторі, синові Досимоксарфа; *Хороафі* (-*аті*; грец. *Хоро'аθος*), синові Сандарзія, архонтах *танаїтів*... 517 р.» [18, с. 36]. *Хороаф* – це російськографічний «відповідник» грецькому (в лат. транскрипції) *Choroathos*, котрий є, очевидно, однією з найдавніших фіксацій як аналізованого етноніма, так і орієнтального повноголосся, тобто переходу звукосполучки **or-* > *-oro*. Дуже цікаво, що й контактний мовно-історичний партнер *Хороафа*, етнонім *Сербь*, у «Повісті временних літ» має також повноголосий варіант *Серебь*, де *-ере-* із *-er-*, що може свідчити про тогочасну східнослов'янську дотичність до нижнього Дону й Північного Кавказу. Етнофоронім *Хороаф*, розшифрований як *хорват*, був уже досить «зношеним» від тривалого слововживання й використовувався серед *савроматів* / «сарматів» у функції власного осо-

бового імені. До речі, антропонімна функція цього слова ще й досі жива в порубіжних районах сучасної **Хорватії**. Видавці цитованої пам'ятки зазначають, що «для мови напису характерна відсутність узгодження у відмінках [свідчення неглибокого знання грец. мови його автором]... ім'я *Choroathos*... є іранським, згідно з одноставним визначенням фахівців (Міллер, Фасмер, Абаєв, Згуста). Колись Л. Погодін... намагався витлумачити його як слов'янське... *хорватъ*» [18, с. 737]. Показчик до «Корпусу боспорських написів» подає цей танаїський антропонім вже в «удосконаленому» вигляді як *Χορουάτος [18, с. 907], тобто **Chorouáthos*. р. **Хорватос** / **Хруватос** й городище з-над Нижнього Дону, можливо, є відправними точками окцидентального руху **хорватів**, що спершу відійшли звідси в басейн Дніпра, потім, через Поділля, де маємо **Авратинську** (із ***Хавр-** / **Хорватинська?**) височину, у Карпаття, Карпато-Дунайський регіон і, врешті, за свідченням папи Георгія I, у Над'ядрання, з'явившись там ~ 600-го р. н. е. та осівши в Істрії, а вже звідти розійшовшись по всій **Хорватії** (є також інші дати).

Улітку 1998 року, виявивши в Гідронімічному словнику України (ГАУ), до створення якого мав певну причетність і автор цих рядків, р. **Хорватку** вже згаданий нами пан Джуро Відмарович, хорватський посол в Україні, запропонував мені відвідати разом з працівниками очолюваної ним амбасади об'єкт застосування цього гідроніма / потамоніма [56, с. 253–265]. **Хорватка**, вона ж **Барахтянка**, на своєму шляху до добре знаної з літописів р. **Стугни**, правої притоки Дніпра, омиває околиці с. **Барахти** [пор. хорват. *bara* («калюжа, плавні») [21, с. 367] і відомий фразеологізм «із бухти **барахти**» / «з бухти **Барахти**»?]. Васильківського району на Київщині, а серед них ділянку землі з виразними слідами розораного поселення, яке, за місцевими переказами, також звалось **Хорваткою** й існувало тут ще в 20-х – на початку 30-х років ХХ ст., а потім з невідомих причин ліквідоване, збе-

рігши постфактум свою назву у великому довіднику адміністративно-політичного поділу УРСР, виданому 1947 року. Тамтешнє населення («**хорвати**»), як свідчить місцева влада (усне повідомлення), стало жертвою сталінських репресій початку 1930-х років (згідно з відомостями, наданими нам у **Барахтянській** сільраді, у 1933 році тільки в одних **Барахтах** померло з голоду близько 800 осіб, тобто майже половина села, не рахуючи депортованих до Сибіру та інших віддалених районів Союзу). Щодо річки, то її під сучасним ім'ям занотовано ще **1405** року, а коли воно виникло, ніхто, звісно, нічого не знає. Гіпотетично спершу тут осіла якась група **хорватів**, від назви яких утворилося наймення поселення з компонентом **Хорват-**, що перейшло на навколишній мікротерен, а в його складі й на водотік, тепер густо оздоблений бур'янами. Міркуючи обережно (дивує тривалість існування гідроніма, хоч обік Києва, якому, звичайно, значно більше, ніж офіційних 1500 років, такі масштаби – не дивина), цей «багатоповерховий» онімний (власноіменний) комплекс [**етнонім** > **ойконім** (наймення оселі) > **хоронім** (ім'я прилеглого терену) > **гідронім** / **потамонім** (назва річки)] виник ще, мабуть, до тюркотатарської (чи «монгольської») повені. На таку думку наштовхує як час першофіксації об'єкта (початок ХV ст.), так і його контакт-географічне розміщення на підступах до таємничих Змійових валів, характерних багатосотлітньою історією своєї монументальності на лінії оборони Київської землі та її центру від кочівників. **Хорвати** сюди могли прийти як зі сходу, з уже згаданого Дінсько-Тамансько-Керченського регіону в період Великого переселення народів, так із заходу під час якого-небудь **хорватського** походу, а то й за турецької навали на Балкано-Над'ядрання.

У ранніх літописах України (своєрідного царства **іранської** макропотамонімії) в східнослов'янській етносистемі **першо-хорвати** виступають як «**Бълии Хорвати**», іноді міняючи другий компонент цієї

«атрибутивної» словосполуки ще на **Хр(о) вате** й **Ховрати**. Так звали одне з карпато-слов'янських племен, яке, за словами літописця, прийшло сюди з-над Дунаю [див. «Полное собрание русских летописей» [28], зокрема (тут римські цифри вказують на том серії, арабські – на стор. відповідного тому): I, 3; V, 82; VII, 262; мирно жило з сусідами (I, 5; V, 85; VII, 264); 6415 (907) р., брало участь у «раті» Олега на Царгород (I, 12; II, 239; V, 92; VII, 272); а 6500 (992) р. самé стає об'єктом походу кн. Володимира Св. (I, 52), як 6501 (993) р. – II, 259; V, 121; VII, 314. Потім **Хорваты** / **-враты**, **Храваты**, **Хърваты** втрачають означення «білі» і 6450 (942) р. «знову» живуть над Дунаєм, зазнавши невеликого нападу царя-болгарина Симеона (I, 19; V, 98; VII, 278), а 6989, тобто 1481 (VI, 232) / 6988 – 1480 р. (VIII, 207), навали справжніх **турків** (43, с. 504)]. Зразком ширшої інформації із цього питання може бути занотована в «Повісті временних літ» (за Лаврентіївським списком) під 988 роком. Після походу на Херсонес Таврійський, Хрещення Русі (деталь: на картині «Сто віків», присвяченій історії «Імперії», художник Ілля Глазунов серед вітрильників, прибулих на хрещення до Києва, подає й маркований «шаховою дошкою»; тобто **хорватським** геральдичним знаком?) та її (Русі) розподілу між синами «рече Володимерь [Святославович]: “се не добро есть мало городовъ около **Кыева**”. И нача ставити города по Деснѣ и по Устрѣи, по Трубешевѣ, и по Сулѣ, и по **Стугнѣ**; и нача нарубати мужи лутшии отъ **Словенѣ**, и отъ Кривичѣ, и отъ **Чюдий**, и отъ Вятичѣ, и отъ сихъ насели и грады; бѣ бо рать отъ **Печенѣзѣ**» [26, с. 188]. Нагадаємо, що наша **Хорватка** якраз і належить до водозбору згаданої тут **Стугни**, а тому могла входити до системи цього спецзаселення. А трохи пізніше, 993 р., «іде Володимерь на **Хорваты**. Пришедшю же ему съ войны **Хорватской**, и се **Печенѣзѣ** придоша по оной сторонѣ отъ Сулы; Володимерь же... противу имъ, и усрѣтѣ я на Трубешѣ» [26, с. 190]. Про цю війну В. Татищев зазначає: «Вла-

димир ходил на Седмиградскую и **Хорватскую** земли... возвратился со множеством **плена**»; «**Хорвати... славяне**, но за Польшею не близко. Ныне предел той называется **Кроация**»; «Стрыковский... согласно с Кроммером [обидва історики]... написал: «Владимир... идет за **Дунай**, и, облада болгарами и сербами, **Хорватскую** и Седмиградскую земли, **вятич**, ятвеж и **дулебов**, где ныне **волохи** и **муляне**, покорил... Видно, что разные походы в разные места упоминает»; «о войне Владимира на Седмиградскую и **Хорватскую** земли или в **Кроацию**... есть сумнительно; ибо то пределы **венгерские**... В **Кроацию** не можно иначе идти, как чрез Моравию и Австрию... Мнится, что ежели оные противны были королю венгерскому, то Владимир ходил в помощь оному... Но, может, близ Седмиградской лежащий предел **Кроацией** назвал» [38, с. 65, 201, 229, 235]. **Васильківщина**, де **Хорватка** несе свої води до незбагненої **Стугни**, згадується ще 996 року, коли **печеніги**, прорвавши лінію київської оборони, вийшли до м. **Василєва** (суч. **Васильків**), а великий київський князь Володимир / **Василій**, маючи при собі невелику дружину, мусив ховатися, й, урятувавшись під мостом, збудував на честь цієї події (згідно з обіцянкою) в місті церкву св. Преображення [27, с. 194]. Можливо, цей чи якийсь інший князь і поселив у вказаному районі союзних (ворожі, опинившись за межами держави, просто б розбіглися) **хорватів**, котрі могли зазнати **печенізьких** атак. Про таких, а вони в нього ще й «**кроваты**», «**храваты**» тощо, В. Татищев зазначає: «**Кроваты** сами себя называли **гарват** и **грават**, о чем... толкование учения... на **иллирический** язык... переведено... от чего **Кранатския** и **Карпатския** горы. Константин [VII]... пишет, что к северу **начинают** [**печеніги**, що їх згрецька транскрибують здебільшого **начинакитами**], а **кроваты** подле **турков** [угрів] живут. Оные суть **Кранатския**, или **Карпатския** горы, **Граватския**, или **Гарватския**. Самый народ у Иоанна Зонара **кроваты**... у Кедрина... **храваты**...

Богемці толкують, якoby **грабаты** землю **граблями грабить** [могли]... **Кровать** словенское ложе. [1946 р. на Волині в Рожищенському р-ні занотовано с. **Кроватку** < ***Kroatzka**, а серед місцевих укр. говірок простежуються й такі, в котрих кол. ***ь** переходить в **а**, як і в **хорватщині**]... За Дунаєм були **белохорваты** при Оттоне Великому [жив: 912–7.05.973 р.; імператор – з 962 р., коли заснував «Священну Римську імперію»; як представник **Саксонської** династії, боровся із сепаратизмом Швабії [на Закарпатті німців звать **швабами**], Баварії, Лотарингії; передав дві **полабсько-слов'янські** марки [обл.] **саксонцям Біллунгам** (пор. герман. **Нібелунги**); заклав на **слов'янських** землях Магдебурзьке архієпископство; очолив розгром **угорців** над р. **Лех**, під Аугсбургом, німецькими й чеськими військами; 53, с. 692–693]... от імператора **аспры** [«білі»] **хроваты** названые... Из оных часть... переправились чрез Дунай и как в Далмации, так и в **Иллирике** поселились... Не токмо **белые хроваты** побеждены от оного Оттона, но и иные в Далмации **хроваты**» [38, с. 201]. Чи не була часом **Хорватська** війна Володимира Св. спрямованою проти південнозахідних сусідів, ворожих його союзникам **білим хорватам**, відселеним потім на підступи до загроженої степовиками «матері городам руським»?

Повертаючись до **хорватів** басейну **Адриатики** (хорват. **Jadransko More**, або **Jadran**; лат. таге **Adriaticum**; прикм. **Adriaticus**; за Т. Лером-Сплавінським, доіст. **Adra** є **іліризмом**, що виступає на **венедсько-ілірійських**, кельтських і праслов'янських теренах, перебуваючи в етимологічних зв'язках з гідронімом **Одра**, в якому виділяється доіст. корінь ***der-/dra-** – «бігти, спішити, текти», з префіксами **О-/А-**; за В. Коваленком, від етрусського елінізованого урбаніма **Adria**; 55, с. 5), зазначимо, що важливою часткою їхньої історії є доля м. **Дубровника** (Рагузи), **Задару**, **Спліту**, **Шибеника** (пор. укр. **шибеник** «розбишакуватий хлопець»), **Трогіру**, **Котору** (пор. **Бокка Которська**),

Бару (< грец. **Ἀντίβαρις**, лат. **Antibarum**, італ. **Antivari** як протиставлення до італ. **Bari** з подальшим народноетимологічним перетворенням, пор. ще **bar-** «**барліз**» і под.; населений пункт **Бар** є в Україні; 55, с. 86), **Лешу** та ін., які, переживши занепад кінця VI – першої половини VII ст., стали надбанням слов'ян, що спричинилося до переходу краю від рабовласництва до феодалізму. У VIII ст. місцеві слов'яни – вже досвідчені мореплавці й негоціанти (котрим **венціанці**, відомі й у Криму, платили данину за право торгувати), а згодом і ремісники.

Однією з найдавніших фіксацій аналізованого етноніма (resp. етносу) є подана у творі імператора Константина VII Багрянородного (Порфирогенета; 908–959 рр. н. е.) «Про управління імперією», написаному впродовж 948–952 років для майбутнього спадкоємця престолу Романа II (959–963), четвертого представника Македонської династії (867–1056) на візантійському престолі [3, с. 3, 10]. Тодішня «ромейська» етнонімія дуже відрізнялася від нашої. Так, у Цареграді-Константинополі X ст. **угрів / мадярів** звали **турками**, **печенігів** – **пачинакутами** (що пізніші історики читають як **пачинацитути**), **аварів** – **слов'янами** і т. ін. Саме **авари / обри** (< грец. **Ἄβαρις, Ἄβαροι**, лат. **Avari, Avars**, араб. **al-Abar**, за Т. Лером-Сплавінським, тюрко-татари; за Т. Левицьким, – монголи; 55, с. 58) й були попередниками **хорватів** над Ядром. Коли вони захопили Далмацію, «**хорвати**, – пише Константин, жили... за **Багіварією [Баварією]**, де віднедавна [!] перебувають **білохорвати**. Один з родів, відділившись від них, а саме – п'ять «братів» / вождів племен: **Клукас** [5, с. 10; за іншою транскрипцією, **-Клук(а)** зі с.-грец. Клукас; пор. чеське, за Й. Голубом і Ф. Копечним, **kluk** «hoch, uličník» з нім. **klug** «chytrý, prohnáný» (50, с. 172); як д.-чеське незрозумілого походження: «pro člověka ničemného, a lenocha»; 53, с. 207], **Ловелос** [5, с. 10; «Ловил(о?)» < с.-грец. Λοῦβελος – «той, що ловить; ловець; мисливець»; пор. укр. фольклорне «На **ловця**

і звір біжить»; менш імовірно – *Ловелас* «гультай, бабник» як запозичення з фр.], *Косендицис* [< с.-грец. Κοσε'ντζης; від **Хосенець*, пор. укр. діал. *хосен* «користь, добро»; існує ще транскрипція *Косениць* (5, с. 10), пор. рос. фольклор. «*косая* сажень в плечах» = широкоплечий?], *Мухло* [= с.-грец. Μουχλω'; можливо, зближення з «мухолов»; пор. ще: *махло*, *вахло*, *барахло*] й, основний, *-Хорват* [с.-грец. Χρῶβα'τος; епонім-етно-/генофоронім д.-іран. походження, відомий у різних областях Центральної Європи; об'єкт його застосування – міграційно-філіаційна частина *хорватського* племені, належного до *антського* союзу (3, с. 370). Напрошується анекдотична кампанія: **Клик* «хлопець, парубок», **Lovelos* «ловелас» / «ловило», *Michlo* «мухло» / «барахло», *Косениць* / *Косинець* і чужинець *Хорват*, який і очолює весь макроетнос].

Крім п'ятичоловіків, до провладу *хорватів*-переселенців, що прямували до Над'ядрання, належали й дві, за словами візантійського імператора, сестри: *Туга* [с.-грец. Τουγα'; пор. *туга*-прикметник жін. роду від *тугий*], а також *Вуга* [або *Буга* < **Буйга*?; впадає в око ритмічне оформлення жіночої антропонімної пари – *Тουγα*: *Βουγα*; вигуків форми на -*га!* відомі на Українському Поліссі, де маємо вовковидлякувальні утворення типу: *буйга!*, *чуга!*, *вовка-га!*; 16, с. 176], які разом з їхнім народом прийшли в *Далмацію* й виявили, що *авари* вже оволоділи цією землею. «Тому кілька років вони воювали один з одним – і перемогли *хорвати*». «Інші ж *хорвати*, – за Константином VII, – лишились у Франції й віднедавна зветься *білохорватами*, тобто «*білими хорватами*», які мають власного архонта [отже, *білі* – це «самоврядні, самостійні, незалежні»; пор. *чорні* – підневільні, люди *чорної* праці]. Підвладні Оттонові, великому королю Франції (інакше Саксії), і будучи нехристиями, вступають у зв'язки споріднення та в дружні стосунки з *турками*. Від *хорватів*, що прийшли в *Далмацію*, відділилася якась їхня частина й оволоділа *Ілліриком* та *Панноні-*

єю. Мали... самоврядного архонта, що заради дружби обмінявся лиш посольствами з архонтом *Хорватії*. За кілька років *хорвати Далмації* підкорилися франкам, як і раніше, коли... жили у власній країні... Але *франки* настільки були жорстокими з ними, що, вбиваючи грудних дітей *хорватів*, кидали їх собакам. Не витерпівши цього..., *хорвати* повстали проти них, перебивши архонтів... Тому... із Франції виступило велике військо. Сім років тривала... війна..., й нарешті з труднощами перемогли *хорвати*. Вони перебили [!] всіх *франків* й убили їхнього архонта по імені *Коцилин*... Відтоді, залишаючись самоврядними й незалежними... [хорвати] попросили *Рим* про святе *хрещення*. І було послано єпископів, які хрестили їх при *Порині*, архонті *хорватів*». Після цього їхню «країну... було поділено на 11 жупаній (обл.); [*хорвати* склалися з 12 “племен”, як і, після свого *хрещення*, Русь – із 12 князівств, межі котрих у першому випадку не збігалися з адміністративно-тереновими, а в другому – з племінними]... *Боян* їхній володіє *Кривасою* [зближення з “*кривий*”?], *Лицею* [суч. *Ліка*] й *Гуцьською* [пор. **гуци* “*готи*”]. Порівняльно-зіставний інтерес викликає 11-складовий хоронімікон *Хорватії*, до якого входять: 1) *Хлевіана* / *Хлеβіана* – область на схід від р. Цетини, навколо міста з такою самою назвою (суч. *Лівно*; уявляється розвій: *Лів*- < *Хлів*- < *Хлѣв*-, як укр. *хлів* < д.-укр. *хлѣвъ*, пор. рос. *хлев*); 2) *Ценцина*/Τζέν(τ)ζηνα – область над середньою течією р. Цетини; 3) *Імоти* / Ἰμοτота – область навколо м. Імотськи/-ої; 4) *Плева* / *Плѣβα* – область над нижньою течією р. *Пліви* / рос. *Плива* (?) при впадінні до р. Врбас із центром у місті з такою самою назвою; 5) *Песенда* / Πεσέντα – область у Північно-Західній Боснії, у долині верхньої течії *Уни* й *Сани*, що впадають до *Унави* [пор. другу *Унаву* в Україні, а в Східній Польщі біля укр. кордону – р. *San* / укр. *Сян*], центр її був на місці сучасних руїн Грмеч-граду; 6) *Парафалассія* («*Узбережна*») – можливо, кліська жупанія на адриатичному *узбережжі* між рр. Цетина й Крка;

антропонімії), Австрії (Бургенланд), Угорщини, Італії, Румунії, США, Канади й Австралії (17, с. 159). За Константином, **хорвати** прийшли за Дунай у VII ст. на запрошення одного з його попередників – імператора **Іраклія** (Heraclius 610–641 pp.; його сліди шукають і в Україні; пор. р. **Ір(а)клій** на Київщині) як союзники в його **антиаварській** війні. У розділі «Про **хорватів** і країну, де вони живуть тепер» сказано: «**Хорвати... Далмації** походять від **хорватів-нехристів**, що звалися “**білими**”, мешкаючи по той бік **Туркії**, бл. **Франгії** [можливо, що частка **франків** жила поблизу **боїків**, рухаючись Горами на схід] і межуючи зі **слов'янами** – нехрещеними **сербами** [за Ф. Дворником, **серби** мешкали в **Саксонії**, що, мовляв, суперечить твердженню Багрянородного про перебування “білих сербів” поблизу Франгії, тобто **Східно-франкської**, або **Німецької**, держави, куди, на думку видавців аналізованої праці із серії “Древнейшие источники по истории народов СССР” (відп. ред. В. Л. Янін), входила й Саксонія; «**білі серби**» X ст. жили у верхів'ях **Вісли**, а “нехрещені” – трохи північніше; на сході і **Біла Хорватія** межувала з Карпатами в зоні **печенізьких** нападів; її ареал, з одного боку, **Давньочеська**, а з другого, д.-укр. держава]; тоді етніонім **хорвати** пояснювали як “володарі великої країни”, порівнюючи його з грец. **хора** (“область, країна”). **Хорвати**, поява котрих деякими дослідниками в Балкано-Ядранні датується 20–30-ми роками VII ст., за словами Багрянородного, “переметнулися до василевса ромеїв **Іраклія** раніше, ніж... **серби**... коли **авари** [літописні **обри**, герої прислів'я “Погибоша, аки **обри**”]... прогнали звідти **римлян**, виведених з **Риму** й поселених... василевсом **Діоклетіаном**... у [країні], так у званій тепер **Хорватією** та **Сербією**... **Римлян** було вигнано **аварами**... їхні землі лишилися пустою...” За велінням василевса Іраклія, ці **хорвати**, пішовши війною проти аварів і прогнавши їх звідти... поселилися в цій країні [де були й інші слов'яни, закрема **гачани**]... Ці **хорвати** мали

тоді архонтом батька якогось **Порга** [його в'яжуть із **Пориною**, він же **Борна**; 3, с. 375–376]. Василевс Іраклій..., привівши священників з Риму..., охрестив **хорватів**. Тоді... архонтом був уже **Порг**... Країна, де оселилися **хорвати**, спершу була під владою василевса **ромеїв**, тому й збереглися... палац та іподроми василевса **Діоклетіана**... у фортеці **Салона**, поблизу... **Аспалафа**». Хрещені (від хрест) / хрищені (від Христос) **хорвати** не стали воювати з чужими країнами «поза... власною... дістали якесь пророцтво й повеління папи римського, котрий послав священників і їх охрестив. Ці **хорвати** по хрещенні склали, власноручно підписавши, договір і дали св. апостолу **Петру** непорушно тверді клятви, що ніколи не підуть у чужу країну й не будуть воювати, діставши в свою чергу від самого папи молитву, за котрою, коли якісь інші народи виступлять проти країни... **хорватів**, то Бог... вступить у бій і захистить їх, а учень Христа Петро дарує їм перемогу» [3, с. 135–137]. **Миролюбність** / **терпеливість хорватського** народу – своєрідна аналогія менталітету народу **українського**, який досі нікого не завойовував і не гнобив, а більше сам **терпів, терпить** і далі **терпитиме** всякі злигодні від завойовників (татарських, польських, московських), що й відбилося в онімії. «Через багато років, – продовжує К. Порфирогенет, – в дні архонта **Терпимера** [очевидно, **Терпимира**; пор. **Trpimir I** (правив ~ 845–864 pp.) і **Trpimir II** (928–935; 3, с. 376), а також хорватський антропонім **Trp** та укр. **Терп** (1388 р.), звідки, логічно, й репрезентовані в п'єсі “Наталка Полтавка” І. Котляревського **Терпило** й **Терпилиха**; антропоніми-композиції з тими ж компонентами є й у рос. та д.-чеськ. мовах], батька архонта **Красимера** [пор., можливо, семантично / народно-етимологічно протипоставлене **Крешимирові** (~ 928–35; син **Терпимира II**)], прибув із Франгії (між **Хорватією** й **Венецією**) якийсь муж на ім'я **Мартин**, з дуже благочестивих, хоч і одягнених по-**мирському**, котрий, як казали самі **хорвати**, здійснив багато чудес. Цей... муж...

заклинав **хорватів** берегти ту ж заповідь найсвятішого папи до кінця свого життя... Тому ні довгі судна цих **хорватів**, ні кондури ніколи не йшли з війною проти когось, якщо тільки не напа(да)ли на них... На цих судах відправляються охочі з **хорватів** торгувати, обходячи... й **Паганію**, й затоку **Далмації** аж до **Венеції**... Архонт **Хорватії**... від правління василевса Іраклія, підвладний... василевсу **romeїв** і ніколи не підкорявся архонту **Булгарії**». За тим самим джерелом, у християнській Хорватії є обжиті фортеці: **Нона** [суч. **Нін** у Лібурнії бл. Задару (3, с. 377); з **o > i** в закритому складі], **Белеград** / сучасний **Биоград-на-мору** (пор. структурно Ростов-на-Дону), або **Biograd n/m** [**i** з **ѣ** («**ятя**») через стадію **е**], що навпроти о-ва Пашман(а), з ятевим ікавізмом, властивим українській і чеській мовам і не характерним для рос. (49, 2-й форзац); впадає в око спроба так званого псевдоповноголосого оформлення **ѣ** («**ятя**») в назві **Беле-град**; пор. в Україні постпозиційний південнослов'янський компонент в ойконімах: **Ново-град**-Волинський (сербізм чи хорватизм?), **Білград** на Запоріжжі (пізній болгаризм) і под. з переважанням повноголосих форм типу **Білогородка** на Київщині, **Білгород** на Січославщині / Дніпропетровщині, **Білгород**-Дністровський (канцеляризм) на Одещині та ін.; 44, с. 701], **Белицин** [але м. **Билици** бл. Скрадина], **Скордона** [суч. Скрадин (3, с. 377); пор. населений пункт **Скородне** (***or > oro**): 1) на прикордонній Дрогобиччині 1946 р. бл. с. **Хрєвть** [**< *Chrǣvǣtjъ?**] і **Харвати** (по війні – Нагірний) Нижньоустрицького району, що відходив до Польщі; 2) на Рівненщині обіч х. **Дубровка**, **Довгий Брід** – як протиставлення до Короткого **Броду**, буквально поряд, **Дуга** **< *Dǣlg-** (?). Примітне «парування» ойконімів і в тодішньому **Клесівському** районі: Заполонне/-ий, Колодне/-инець, **Загілля** / **Загір** тощо]. Стосовно **Хлевени** [суч. **Ливно** з-над хорв. Бистриці; 3, с. 377), де **Хлев-** **> Лів-**] пор. в Україні з початковим **Хлів-** назви сіл у Північній Буковині, на Львівщині й Рівненщині (2 рази), але

без втрати ініц. **Х-**], Столпон [~ Ступін біля Рогозниць (ол **> у** і перехід о **> і** в закритому складі)]. В Україні є п'ять населених пунктів на Столп-, зокрема в Житомир. обл. (+ 6-е Ступище **< *Стълп-** в оточенні сіл: **Славенщина**, **Сарновщина** / зам. укр. **Серн-** **< *Sъrn-**, **Дідков-ичі**, **Бабин-ичі**, **Народ-ичі** Народицького р-нута ін.), три на Рівненщині (+ Ступно в кол. Мізоцькому р-ні); два на Київщині (+ Ступичне 1946 р. в Мокрокалігирському р-ні), в якій (обл.) є й р. **Хорватка**; по одному на Львівщині, Чернігівщині, Сумщині, Івано-Франківщині], **Тенин** [/ **Книн**; пор. **Тів-** **> Ків-** у трайбонімі (назві племені) **Тиверци** Дністро-Прутського межиріччя, який у басейні Прип'яті постміграційно спричинився до появи с. **Ківерці**], **Кори** (**Карин** бл. Задару), **Клавока** [~ **Клобук** (3, с. 377); (де)тюркизація оніма; пор. чорні **клобуки** перед татаро-«монгольською» навалою в Україні]. «Хрещена Хорватія виставляє кінноту до 6000 воїнів, піхоту – до 100 тис... Велике військо й численний народ Хорватія мала до архонта Красимера [пор. імена: хорват., чеське й польсь. **Мір-**; укр. й рос. **Мир-**, як компоненти давніх **Миронъгъ/-славъ**, **Стани-миръ** / **Ладо-миръ**; композитивні аналоги є й у болгарщині]. Коли ж він помер, а син його Мирослав [продуктивне ім'я на сучасному заході України; пор. ще с. **Мирославль** на Житомирщині, **Мирославка/-авівка** на Волині], який правив чотири роки, був убитий бояном Привунієм, в країні виникли чвари та численні зіткнення, зменшилося кінноти й піхоти... Тепер [у середині Х ст.] вона має 30 довгих суден і малих кондур». Крім просто **Хорватії**, К. Багрянородний знав ще так звану **Велику** / «**Білу**», **Хорватію**, яка лишалася «нехрещеною... як і сусідні з нею **серби**. Вона виставляє ще менше кінноти, як і піхоти, порівняно з хрещеною **Хорватією**, так що є приступною для грабелів і **франкам**, **туркам** [уграм], **пачинаки-там** [печенігам]. Вона не має ні довгих суден, ні кондур, ні торгових кораблів, бо лежить далеко від моря, шлях звідти до моря займає 30 днів. А морю, якого вони сягають по

30 днів, ім'я "Чорне"» (3, 137–141). *Хорвати*, розпавшись, ходили як до Понту [?], так і до Ядру.

За Константином, до них прилягали: із заходу *Франгія* [не плутати з Францією], точніше – *Франкія* [гр. Φραγγία «країна франків / Франкська держава», імперія Карла Великого, яка в X ст. вже не мала політичної єдності; автор підкреслює, що «Франгія», де править Оттон I – це, по суті, «Саксія»; за Ліудпрандом Кремонським, візантієць під *франками* – семантично «вільними» розуміли як латинян, так і німців; тут «Франгія – це *Східнофранкське* королівство, зіткнувшись із котрим у Паннонії, угри назвали *франків влахами*, множина – "власі", запозиченим у *хорватів* чи словінців (3, с. 337); пор. укр. *волохи*, антропоніми *Фра́нко* та хорватське особове ім'я *Фра́ньо*, яке мав перший пост'югославський президент Хорватії *Туджман*], з півночі – *пачинакити*, з півдня – *Велика Моравія*... *Хорвати* ж сусідять із *турками* [уграми] біля гір»). Звернення в праці, присвяченій *хорватам*, до *угрів* («турків») пояснюється як тривалою контактено-географічною історією двох народів з епізодичним пануванням другого над першим, так і шляхом, перейденим обома етносами принаймні на відтинку Дін – Середній Дунай. Але найголовнішою є пряма вказівка Константина на раннє співжиття обох «біля гір» (3, с. 53).

Крім просто *Хорватії* та *Хорватії Білої* [пор. *Русь* і *Біла Русь*, суч. *Білорусь*], яка заслуговує на окреме дослідження, існувала ще так звана *Червона Хорватія* [пор. *Червона Русь*, суч. *Галичина*; у тюрків *червоне* – знак зх. сонця; новітня історія знає також *Червону Росію* як переклад рос. *Красная* / «*Большеви́стская*» *Россия*, назву котрої вмотивовано великими кровопролиттями, провокованими комунофашистами впродовж XX ст., символом чого був і лишається *червоний прапор*, узятий спершу на озброєння екстремістами-московітами різних мастей, потім – офіційною Московщиною, а згодом це – смужка в російському трико-

лорі, де *біла* частина репрезентувала *Білорусь*, синя – Україну, а *червона* – *Росію*. У РФ триколог, «по умовчанию», зберігається як державний, а *червоний* – як *воєнний* / *військовий*. Крім (націонал-) комуністів і московських мілітаристів, *червоний* прапор зробили державно-партійним також німецькі націонал-соціалісти]. У *Червоній Хорватії*, яка простягалася від р. *Цетини/ьє* й до Скадару, та в *Білій Хорватії* (розміщеній між Істрією й р. *Савою*, Дриною та Цетиною; дивовижний збіг: і в *Білій Хорватії*, у *Білій Русі* / *Білорусі*, є своя р. *Сава*, остання протікає в кол. Мінській губ.; до обох *Сав* тяжіють потужні антропонімічні ареали на *-ичі*) *хорвати* були візантійськими підданими, які на своїй новій батьківщині стали об'єктом тривалих нападів з боку сильних сусідів – *франків*, *греків*, *венеціанців*, *угорців*, *арабів*, *болгар* та ін. Не легко склалася й доля *хорватів* та *словен*, осілих у колишній *Паннонії*, Далмації й *Норику*, де, крім *візантійців* та *аварів*, проти них виступили герцоги *-баварці* (Німеччина), королі *-лангобарди* «довгобороді» (Італія) та, із середини VII ст., – *франки*, які впродовж 791–796 років (час *франко-аварської* війни) захоплюють *Над-*, або *Посавську*, у 883 році – Літторальну *Хорватію*, а за Аахенським мирним договором між імператорами *франко-романським* Шарлеманем та *візантійським* Михаїлом – усіх *хорватів*. Наприкінці VIII ст. *хорутанські* (словенські) й *хорватські* князівства були завойовані Карлом Великим. Із 799 року тут починаються численні антифранкські виступи, найпотужнішим з яких був датований 819–822 роками й очолений *Людевітом*, князем *Надсавської Хорватії*. Ще 800 року *хорвати*, керовані князем *Вишеславом*, приймають християнство з Риму. Візантія ж поширює свою владу на *далматинські* острови Ядру та м. *Раб*, *Осор*, *Крк*, як і на Задар, Трогір, Спліт, Дубровник, Котор та Вудву. У 812–822 роках у Паннонії *хорватський* князь *Людевіт* піднімає повстання проти *франкської* жорстокості; у 839–845 роках князь *Мислав* виступає проти

Венеції, наймогутнішої тоді морської потуги на Адриатиці; у 845–864 роках спадкоємець князь **Трпимир** стає суверенним правителем Хорватії (**Dux Croatorum**), управляючи всією **Білою Хорватією** як незалежною державою. У **Червоній Хорватії** виникає нова держава **Дукля** (суч. **Чорногорія**; пор. бл. **Червоної Русі / Галичини** ще одну **Дуклю** на Східній Словаччині, населеній і **русинами-українцями**, а також третю **Дуклю** на українському Поділлі). Документ, датований 4 березня 853 року (тобто часом князя **Трпимира**), уперше фіксує латинськомовну назву **Хорватії**, переможниці в битві з Візантією, Венецією та болгарами (пор. походи київських князів, починаючи з Аскольда й Дири, на Царгород і Болгарію). У 879 році папа Іоанн VII у римському соборі Св. Петра вперше офіційно приймає князя **Бранимира**, вождя **хорватського** народу і його духовенства, тим самим засвідчивши міжнародне визнання Хорватії. **Україна-Русь**, від часів князя **Володимира** конфесійно-геополітично зорієнтована, разом з пізнішою Московією / Росією, на Візантію, що певною мірою зумовило їхнє всебічне відставання.

У 925 році було короновано князя **Томислава** як першого хорватського **короля**, котрий визнав державною західнохристиянську церкву (був і український **король Данило Галицький**, коронування якого відбулося понад 800 років тому, але, здається, без спроб переорієнтації церкви). За К. Багрянородним, у цей самий час хорватська **армія** мала 100 тис. піхотинців, 68 тис. кавалеристів і 5 тис. моряків (на 80 великих і 100 малих кораблях). Маючи таку силу, Томислав відбив претензії угорців на панування в Адриатиці, вигнавши їх із Паннонії, яку об'єднав з **Білою Хорватією**. Цей король переміг і болгар у боях над р. Дриною. У IX–X ст. Дубровник – могутній противник Венеції, яка, однак, наприкінці X ст., не без підтримки аварів, установила над ним свій протекторат. У 1000 році Хорватія втрачає майже все Помор'я (крім м. Рієки / Фіуме), а згодом і деякі північно-західні області.

Користуючись міжусобицями, у боротьбі за **хорватизму** беруть участь **візантійці, серби й угорці**. У 1102 році **хорватська** верхівка уклала династичну угоду з **угорськими** королями **Арпадовичами**, що ускладнило розвиток самобутньої хорватської народності, її мови, матеріальної і духовної культури (зокрема літератури, писаної **кирилицею** й **глаголицею**, занесеною з Моравії та Македонії. Є також думка, що **глаголицю** створили **хорвати** як своєрідний тайнопис). **Хорвати**, поряд з чехами, зличанами, **дулібами** (добре знаними в Давній Україні), **сідличанами**, **хебанами** (пор. с. **Хабне**, суч. **Поліське**, в укр. **Поліссі**), **пшованами** та іншими племенами, відомі й у Чехії, а перед тим (із середини IX ст.) й «на **Русі**», яка в етнічному переосмисленні (як **русь**) із самого початку була для українського народу ворожою силою, котра, отаборившись у Києві, гнобила його, його мову й культуру, нав'язавши йому свій, одвічно чужий, етнізм та запровадивши глобальну **русифікацію**.

У третій чверті XI ст. (1058–1074) король Петро **Крешимир** / Petar **Krešimir IV** об'єднав міста Далмації з Хорватією, створивши **Королівство** Далмації й Хорватії / **Regnum Dalmatiae et Croatiae**. У 1015–1089 роках король Звонимир переносить столицю з **Біограда** до **Книну**, центру Хорватської єпископії, а дружиною хорватського короля стає **Нелен**, сестра угорського короля *(**Владислава** / **Ласла** [пор. у Галичині **Волод-** > **Лод-** у випадку з динамікою офіційної назви так званої «**Лодомерії**» із «**Володимирії**», що тяжіла до м. **Володимира**-Волинського] династії **Арпадовичів**. У м. Салоні в 1075 році коронується Томислав як спадковий монарх із врученням йому папським послом належних регалій. У 1102 році, після смерті останнього короля **Хорватської** династії, після напруження стосунків та війни з уграми, **Хорватія** входить у «персональну унію» з **Угорщиною**, король якої **Кальман** / **Коломан**, з династії **Арпадовичів**, стає спадковим правителем **Хорватії** (Pacta Conventa). За цієї династії об'єднано більшість хорват-

ських земель в одній державі, зокрема *Хорватію, Далмацію* (з *Боккою Которською*) і *Славонію*. Хорватія дістає власні парламент (*Сабор*), армію та гроші. Треба відзначити високу продуктивність основи *сабор / Собор* і в українській церковній та соціально-політичній лексиці (пор. *Соборна Україна, соборність* і под.).

Однак так звана «монголо»татарська навала, як дехто вважає, «вигадана» істориками [25], закривавивши землі киданів, чжурчженів, тангутів, китайців, корейців, тибетців, таджиків, хорезмійців, тюрків, персів, індійців (?), *касогів*, (за)кавказців, *українців-русів, поляків, чехів, угорців, балканців* та ін., сягає й *хорватів*. І хоча в бою на *Іеленському* полі (бл. Рієки) *хорвати* на тлі заширокого, як для маневрів степовиків, Ядрану 1243 року цей вал і зупиняють, все ж таки шмат залежної (аж до XV ст.) від угрів *Хорватії* ординцями було сплюндровано. Потім, кинувши руїну та, мабуть, своїх (східнослов'янських ?) «союзників» у ній, татарва, обтяжена ясиром, відійшла в Золоту Орду.

Зі змінно-наростаючим успіхом панували й *венеціанці* як у Криму, так і в над'ядранських містах, котрі в колишніх візантійській та «угорській» зонах продовжували розвиватись, особливо Дубровник, цей маяк місцевої історії, мови та культури, що, хоч і значно пізніше, але все ж таки визнав свою залежність від нової біди – навали *османів*.

У 1301 році династія Арпадовичів припиняє своє існування, і харизматична хорватська родина *Шубичів* (*Šubić*; пор. прізвище *Шуба* в Україні та Білорусі) запрошує Анжуйську династію на *хорватсько-угорський* трон. Упродовж правління цих двох династій *Хорватія* стає розвиненою європейською країною, але цей її розвій було перервано вторгненням у Європу 1352 року *турків*, які в 1354 році закріпилися на *Галліополійському* півострові, головному плацдармі антислов'янської агресії, підтриманої угорцями, ромеями-візантійцями, венеціанцями та генуезцями, за що згодом деякі з

них гірко поплатилися. У 1377 році з Хорватією рве *Боснія* (/Bosna; від назви однойменної ріки, відомої ще як *Bosina / Bósona, Bosinus* < іллір. *Bas* < і.-е. *bhog «текуча»; 34, с. 120, 153), створивши окреме королівство, тісно пов'язане з *Хорватсько-Угорською* державою, а 1463 року захоплене *турками*, котрі ще 1415 року почали численні вторгнення в *Хорватію*, спричинившись до великих бід. Незважаючи на низку героїчних антитурецьких битв на кшталт *Косово-пільської* 5 червня 1389 року, де пліч-опліч виступили серби, болгари, боснійці, *хорвати*, албанці й *валахи* (окремий підрозділ), *турки*, поступово захопили циркумбалканський регіон (Грецію, Болгарію, Сербію; згодом більш або менш *ісламізовані: Боснію*, де в XVI ст. над однойменною рікою вирросло м. *Босна*, суч. *Сараєво*, Герцеговину, в XVI–XVII ст. *Албанію* й менш однозначно *Молдавію* та *Валахію*), у кінці XVI ст. переполовинили *Хорватію* та в XVI–XVII ст. полонили майже всі її острови й частку Адріатичного узбережжя [7, с. 91, 228–249, 424–425, 446, 518, 595–596, 746–749, 794; 8, с. 410].

Зберегла свою автономію лиш патріархально-родова, мала за розміром, але «багатоплемінна», *Чорногорія*. Загарбання турками *Боснії* змусило *хорватско-угорського* короля Матвія Корвина створити лінію оборони («границю») в долинах р. *Врбас, Спреци* й *Неретви*, де останній хорватський форт *Кос* турки взяли 1492 року, розгромивши через рік у *Крбавській* низовині армію, а отже, і королівство хорватів. У кривавій битві 1521 року *оттоманці* захопили Мачванський регіон та м. Шабац (південно-східна брама до Паннонської низовини), *Белград* і Земун, вторглися в Сирміум (Срем) та в Південну Угорщину. Взявши Сирміум і Східну Славонію, вони розгромили й *хорватсько-угорсько-чеську* армію в *Мохацу*. Короля Людовіка II Ягелончика було вбито, а Хорватію позбавлено харизматичного правителя. 1 січня 1527 року хорватська знать обирає *австрійця* Фердинанда I Габсбурга своїм новим королем, який обіцяє захистити

їхню землю від турків, але, утвердившись у її західній частині, він 1541 року втрачає східну, разом із м. **Будою**. Скрізь над **хорватським** народом запанувало турецьке, угорське, австрійське і «вітчизняне» етносоціальне домінування. У 1556 році, яким в Україні датують **Запорізьку Січ**, Фердинанд **Габсбург**, після Карла V, стає імператором Німецької імперії. Наприкінці XV ст., разом із Трансильванією (населеною угорцями-**секеями**, німцями-**саксами** та українцями-**русинами**), **Славонією**, Далмацією, сербськими, словацькими, карпатоукраїнськими та іншими теренами, **хорватські** землі перебувають у складі **Угорського** королівства, де засилля феодалів викликає різкий спротив. Відтоді впродовж **Турецької** війни Хорватію, як згодом і **Запорізьку Січ**, визнано захисниками християнства. **Волохи**, **серби** та ін., утікаючи від турків, обживють і Хорватію, й Україну, й інші землі, а 1566 року в боях за Сигет (Південно-Західна Угорщина), захищений військом на чолі з **Николаєм Зринським** у складі 2300 **хорватів**, турки зазнали великих втрат. Це був перший «поворотний» пункт у «наступі» **турків**. І все ж таки 1578 року щойно створена **Хорватсько-Славонська Воєнна Країна** (від Драви й до Ядрану) опинилась у складі **Оттоманської** імперії. За пропозицією імператора й хорватського короля Рудольфа Габсбурга **австрійський** парламент зайнявся зміною характеру держадміністрування, а хорватський – прийняв королівські запевнення, що правитель Внутрішньої Австрії буде консультуватися з хорватським **баном** з усіх питань і «не буде міняти законів про свободу й незалежність **Королівства Хорватії**», яке саме вирішує, бути йому чи не бути залежним від **угорського** короля. Ні хорватський **бан** (пор. укр. **пан**), ні парламент не правили **Воєнною Хорватією** аж до другої половини XIX ст. У 1593 році турків розгромила **хорватська** армія в боях за Сисак, які (разом із сигетськими боями 1566 року й морською баталією під Лепанто 1571-го) змінили характер війни. Улітку 1594 року Габсбурзький імператор

Рудольф II відправляє місію в **Запорізьку Січ** з пропозицією приєднатися до боротьби проти Османської імперії (6, с. 36–37).

Аграрно-соціальні війни викликали до життя як патріотично-антитурецькі (пор. **угорськокомовний** «Не чіпай **мадяра**, або **турецький** дурман» бана **Хорватії Міклоша Зриньї**, 1620–1664 рр.; пор. воєвода **Никола Зринський**), так і феодално-реакційні твори (на зразок **латинськокомовної** поеми **оломоуцького** єпископа **Таурина** «Селянська війна» 1519 р.; 8, с. 400, 402–407, 409). Зростають соціально-релігійні й антифеодальні рухи **гуситів** (Словаччина), **таборитів** (Чехія), **гайдуків** (Болгарія й Сербія; 1595 р. напади на Софію), **ускоків** (**Далмація**, **Хорватія**; захоплення 1596 р. м. **Кліс**), **клефтів** (Греція), **куруців** (Угорщина, **Закарпатська Україна**, Словаччина, Трансильванія; повстання 1703 р. в **Мукачеві**) тощо. Найпотужнішими з них стали **козацько-запорізькі** дії, які, будучи проявом мілітарно-християнської ідеології республіки **Запорізька Січ**, перетворилися на прапор **антитурецьких** та антифеодальних народно-визвольних рухів Південно-Східної Європи і суміжних земель, а **козацькі** реєстри – джерелом вивчення антропонімії, зокрема й відетнонімно-етнофоронімного походження. Щодо **ікавштинсько-штокавського** (!) **Дубровника**, то він, сягнувши високого рівня художньо-літературного розвитку, надихає в першій половині XVII ст. поета Ів. **Гундулича** на створення поеми «**Осман**», де прославляється перемога **українських** козаків і поляків над турками-**османами** під м. Хотинном.

Османська імперія, яка в другій половині XVI ст. розміщувалася на трьох материках – від хорватського м. Сень (зах. **Бігача** / рос. **Бихач**, пор. с. **Бігач** на **Чернігівщині**, де є і с. **Чорногірці** і де правила легендарна княгиня **Цорна**), одним (ядрансько-іонійським) крилом сягаючи острова Крит, а другим (північно-східним) ідучи повз Загреб, Будапешт, українські міста **Самбір** (пор. балканський **Самобор**), Снятин, **Білу Церкву** (є також

у південних слов'ян), Чигирин, Черкаськ (біля гирла Дону), нижню Кубань, півострів Тамань і кримське м. Керч (формально секундарне щодо чеського й хорватського *Крк*), а потім, на південь від Кавказького хребта, аж до Північної Африки та від Багдада й Тебриза до Марокко, охопивши при цьому найкращі землі Болгарії, Фракії, Македонії, Боснії, Сербії, Хорватії та ін. [8, с. 410, 416, 420, 544], а на північному сході ще й частину України з Кримом, у середині XVII ст. почала занепадати, оскільки *турки* в ній опинилися в меншості, яничарів для пацифікації не вистачало, *райя* (*раайя*, *реайя*, «піддани» / «немусульмани») з кінця XVIII ст. розвалювали її економіку, *сипахи* (військові ленники; чи не звідси українські *посіпаки*?) провокували незадоволення, «*османська*» [як у СРСР «радянська»] «нація» так і не сформувалася, армія зазнавала поразок (1664 р., 1683 р., зокрема й під ударами *українських козаків*; 1687–1688 рр., 1697 р.; 1735–1739 рр.; 1768–1774 рр.); пригноблені (болгари 1688 р.; іранці – наприкінці 1720-х; «яничари» – 1730 р. в Стамбулі та ін.) повстають, але підписано договори 1699 року (коли Польща дістала Правобережну Україну й Поділля; Венеція – більшу частину Далмації й Морею; Австрія – Східну Угорщину, Трансильванію, частину Словенії, майже всю *Славонію* й *Хорватію* зі шматком Далмації; потім 1718 р. – Банат, залишки *Славонії*, Північну Боснію, район Сербії з Белградом / Београдом і «кус» Валахії, а 1775 р. – Буковину). До речі, за «Енциклопедическим словарем» Ф. А. Брокгауза й І. А. Єфрона [47, т. 37, с. 554–557], у статті «*Хорватія* і *Славонія*», підписаній *Ир. П.*, сказано про виникнення навіть з'єданого королівства, яке по-хорватському звалося *Hrvatska* і *Slavonija*, по-угорському – *Hrvat-Szlavonország*, по-німецькому – *Kroatien und Slavonien* і входило до Австро-Угорщини, складаючись із двох основних частин та третьою між ними – колишньою *Воєнною Границею*. Межувало воно з Угорщиною по рр. Драві й Дунаю, із Сербією й Боснією –

р. Савою, а сухоходом на південному заході – з Далмацією, Істрією та Адриатичним морем, на *північному заході* – з *Крайною* і *Штирією*, перетнутими відрогами *Крайнських* і *Штирійських* (пор. р. *Стир* < *Stūr – «великий» на Волині) Альп, до яких тяжіють вершини з назвами *Іванчиці*, *Кальник* (точно такі назви сіл є на Вінниччині й Закарпатті), *Біло* (в рос. Транскрипції – *Било*), Чорний Верх, Д'фль, Б'фла Ласица та ін. Тут переважали слов'яни – *хорвати* [сюди ж *славонці*], серби, словаки та нечисленні *українці* [в оригіналі «*русскіє (русини)*»], чимало було в ньому також *мадьяр* і німців, менше – євреїв, румунів і циган.

У 1700 році Росія приєднала Азов; у 1739 році – Запоріжжя (щоб 1775 р. його, пограбувавши, по-зрадницькому ліквідувати, зокрема й руками «*югослов'ян*», яких для цього заздалегідь поселили в так званій *Новій Сербії* та *Слов'яно-Сербії*); виборола Кримському ханству «незалежність», заливши 1783 року кров'ю «його» Надкубання, а 1792 року повністю «возз'єднати» з Росією, докорінно його знетатаривши.

Ще в 1664–1671 роках *хорватська* й угорська група аристократів, керована Петаром Зринським і Франьом *Керстом* (пор. прізвище *Керста* в м. Львові, Україна) *Франкопаном*, вирішила закінчити з імперським абсолютизмом Відня. Об'єднавшись із французами, поляками й турками, вона спробувала розправитися з імператором Леопольдом I Габсбургом, але була заарештована й страчена біля Віденського Нойштадта, а її маєтності конфіскували. Хорватію було обмежено в багатьох військових, політичних, економічних і культурних правах. Що ж до *хорватистики*, то у «всесвітню історію» органічно-ілюстративно ввійшли ще відома битва *хорватів* з турками при Дубиці 1685 року та воїн-*хорват* («*граничар*»), який став на австро- (точніше – хорвато-) турецькій «*границі*» своєрідним аналогом українцеві-запоріжцю та його спадкоємцеві кубанцю-чорноморцю з черкеської («турецької») «*границі*» [9, с. 203–229, 434–435].

У 1712 році хорватські депутати в Саборі вирішили через недовір'я до Габсбургської династії посилити представництво династії **Австрійської**, належної не лише до **Австрії**, а й до Штирії, Каринтії та Карніоли поза нею. Цим вони конфірмавали Хорватію як незалежну від Угорщини державу.

На 1830 рік припадає пік руху «**ілірійців**» за єднання з іншими слов'янами на засадах політико-економічної рівності, а у Львові – виникнення освітньо-демократичного гуртка «**Руська трійця**» (М. Шашкевич, Я. Головацький, І. Вагилевич). У 1848 році хорвати, очолені Й. Єлачичем, узяли курс на федералізацію Габсбургської монархії; угорці – на створення «**Великої Угорщини**» від Карпат і до Ядрану, але всі, розгромлені в 1848–1849 роках, дістали централізм, помножений на абсолютизм. І все ж тоді в Західній Україні було скасовано кріпацтво, засновано «Головну **руську** раду», товариство «Галицько-**Руська** матиця», газету «Зоря **галицька**», кафедру **української** мови при Львівському університеті. У 1867 році Хорватію знову підпорядковано Угорщині, а 1868 року укладено хорватсько-угорський договір, за яким дві держави регулювали свої стосунки. Хорватія без Рієки дістала право на свій парламент, автономію в адміністрації, освіті й суді. **Хорватська** мова стала офіційною. Спільними справами були фінансово-економічні, військові та зв'язку. Окремі землі мали свої формування (*Domo-branstvo*) з **хорватською командною** мовою. Проте Хорватія розпоряджалася лише 45 % своїх прибутків. Рієку й Ме(ж)имур'я було підпорядковано Угорщині, Далмацію, Істрію й **Хорватсько-Славонську Воєнну Країну** – Австрії.

У 1878 році, за постановою Берлінського конгресу, **Австро-Угорщина** окупує Боснію і Герцеговину. Водночас львівський суд за революційну діяльність карає І. Франка, М. Павлика та О. Терлецького. У 1895 році під час візиту Франца Йосипа I до Загреба студенти зривають угорський прапор, започаткувавши новий національний рух, що

об'єднав хорватських інтелектуалів з «пізантами», очоленими Антуномі Степаном Радичами. У Львові відкрито музей етнографії. На тереневих надбаннях, як згодом на руїнах габсбургської (Австро-Угорщина), вільгельмівської (Німеччина), романовської (Росія), **карагеоргієвицької (Югославія)** та інших деспотій, поступово окреслились ідейно, мілітарно-політично та культурно-освітньо (прихильники «**іліризму**», літературного «модернізму», політичного «тріалізму»; мовно-етнічного «дуалізму» – на конференції представників **Хорватії, Далмації та Істрії** у грудні 1905 р.; судового реформізму – 1909 р., конституціоналізму – 1912 р. та інших «ізмів», тобто концепцій і рухів) гартовані **хорватські** державно-самостійницькі сили, поряд з аналогічними в чехів, словаків, словенців, македонців, литовців, латвійців, естонців, фіннів, українців та інших пригноблених народів Європи, демонструючи здатність відстояти честь і гідність своєї нації. У 1905 році (після поразки Росії у війні з Японією) Україною прокотилася, поставивши політико-економічні вимоги «землі і волі», так звана перша **російська** буржуазна революція – репетиція другої, що розпочалася в лютому 1917 року як наслідок Першої світової війни. Якщо перша революція здійснила спробу ліквідувати **російське** засилля в міжнародних взаємостосунках народів, цензуру, заборону української мови, школи, преси й літератури, то друга на порядок денний вивела з усією гостротою проблему національної **держави**.

У 1908 році Австро-Угорщина анексує Боснію і Герцеговину, викликавши тертя між **великих** потуг. Тоді ж у Станіславо-ві (суч. Івано-Франківськ) створили театральне «Товариство ім. **І. Тобілевича**», а в 1913 році у Львові на політсцену вийшла «Грамматика **руського** язика» С. Смаль-Стоцького, продемонструвавши **українсько-сербські** (resp. **хорватські**) мовні пріоритети замість традиційних українсько-**великоруських**, що теж не влаштувало **московських** асиміляторів, які безперервно

чинили розправу над усякою українщиною, пак *малоросійщиною*. Шевченківського 1914 року *серб*-націоналіст Гаврило Принцип убиває в Сараєві ерцгерцога Франца Фердинанда, носія ідеї австро-угорсько-слов'янської конфедерації, яка, обіцяючи в ній високий рівень автономії, об'єктивно конфліктувала із запаморочливими ідеями «*Великих*» *Угорщини, Румунії / «Романія Марє», Німеччини» / «Гроссдойчлянд», Польщі* (від «можа до можа»), *Сербії, «Великоросії»* та інших «*великодержав*», для реалізації котрих Європи вже не вистачало. [Наприклад, у всіх «*великоросів*» тоді на вустах було столипінське гасло, кинуте на адресу бунтівників: «Вам нужны *великие потрясения*, нам нужна *Великая Россия!*». Навіть одної шостої Землі їм було вже *замало*. Ще від часів Катерини II стояло питання про створення не то *Греко-Росії*, не то *Русо-Греції* від Чукотки й до Егеїди та Адріатики, де всі слов'янські ріки мали влитися до «*великого Руського моря*»]. Сараївський замах розв'язав Першу світову війну, під час якої емігрантські політичні організації *хорватів*, словен і сербів створили за кордоном *Югославську Раду (ЮОР)*, а українці – *Спільку Визволення України (СВУ)* з метою звільнення своїх народів та об'єднання їх у національні держави. Більшість членів ЮОР становили *хорвати*, котрі прагнули до єдності на базі демократії й незалежного розвитку культури, релігії та економіки. Розчарований позицією *великосербів, хорват* Франьо Супило, один з організаторів цієї Ради, вийшов з неї через два роки, а *українці*, розчаровані *великоросами* всіх мастей, здійснили кілька спроб вийти зі складу *всіх російських* утворень. Однак царизм, почавши із заборони відзначення ювілею Т. Г. Шевченка в Росії, у час *Великої*, як ще звали Першу світову, двічі вторгався до Східної Галичини, перетворивши її в ефемерне Галицько-Буковинське генерал-губернаторство, де розгромив усе українське, тим самим програвши війну й монархію. У лютому 1917 року почалася демократична революція, унаслідок

якої в Києві вмість було створено *Українську Центральну Раду*, яка проголосила самостійну *Українську Народну Республіку (УНР)*, до якої прилинули *Кубанська Народна Республіка* та *Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР)*, визначивши мету національної боротьби всього *Українського* народу. У серпні 1918 року в Загребі представники різних політичних партій і нацорганізацій *Хорватії, Словенії, Рі(є)ки, Далмації, Істрії, Трієста, Карніоли, Штирії, Каринтії, Межимур'я, Банату, Бачки/ої, Баран'ї, Боснії і Герцеговини* заснували Національну Раду *словенців, хорватів і сербів*, а Сабор розірвав усі держзв'язки з Габсбурзькою монархією. *Хорватія, Далмація й Рієка* [пор. на Закарпатті ріка *Ріка*] декларували незалежну державу, що єдналася, як окрема одиниця, з етнічною територією *хорватів, словенів і сербів*. Нацрада трьох народів стала вищим держорганом.

Капітуляція Австро-Угорщини 2 листопада 1918 року поглибила / ускладнила розвій подій. ЦК Нацради в Загребі без згоди Національного Комітету Хорватського парламенту (Сабору) посилає делегацію до Белграда для погодження виниклих питань. Перевищивши свої повноваження, він прийняв пропозицію Сербської Асамблеї створити Королівство сербів, хорватів і словенів (проголошене 1 грудня 1918 р.). Наслідком тієї ж австро-угорської капітуляції на заході України було створення *ЗУНР*, яка в січні 1919 року об'єдналася з *УНР* в одній державі. Проте над державною ідеєю як Хорватії, так і України нависла смертельна «старшобратня» загроза. Політичне самоуправління народів, виникле, як мінімум, у IX–X ст., було інтерпретоване «єдинокровними» 1919–1941 роками (в УСРР / УРСР аж до кінця її днів) лише як початковий етап їхньої історії. Активи княжого, королівського, «саборного» (у нас – княжого / епізодично «королівського», козацького й «самостійницького») періодів були криво перекреслені, а інтеграційно-маріонеткові «держави» витлумачено як «народні» /

«народно-демократичні», «радянські» / «соціалістичні» (за 80 років існування – 120 000 000 жертв), щойно започатковані «об'єднаним королівством» чи «Союзом республік». У 1928 році один із терористів у Белградській асамблеї убив кількох хорватських депутатів, противників політики **Великої Сербії**. Проте ніхто не здатен полічити, скільки українців було знищено кілерами держави, яку «навік об'єднала **Велика Русь**». У 1929 році король Александр Карагеоргієвич розпустив Асамблею, увів диктатуру, перейменував державу на **Югославію**. Розпуск «Учреділки», введення «диктатури пролетаріату», голодомор, репресії й тотально-повзуче перейменування всіх і вся – такі будні «Совдепії». У 1934 році терористи з Хорватії й Македонії помстились, убивши югославського короля в Марселі; натомість українські месники на чолі з С. Бандерою та ін., у відплату за голод 1933 року, вбили у Львові радянського консула. Але Шварцбарти, Судоплатови, Ніколаєви, Сташинські та інші на замовлення комуністичного «короля» мільйонами вбивають його противників в Україні і за її межами. У 1939 році **Банатську Хорватію** з ініціативи принца-регента виносять на третейський «суд» з приводу сербо-хорватського конфлікту: **Банат** дістає автономію, **Сабор** відновлено. У Львові ж насмерть перелякані окупантами **Народні Збори перекреслили** всі культурно-національні завоювання.

У 1941 році німці, італійці, угорці й болгари окупували **Словенію**, частину **Хорватії**, **Воеводину** й **Македонію**. На решті пост'югославського простору сформовано дві квазідержави – **Сербію** й **10 квітня Незалежну Державу Хорватію (НДХ)**. У СРСР органи НКВС знищують найменші прояви **української державності**, особливо на заході УРСР. Ще й досі не забулося, як тоді ж, навчаючись у 8-му класі Червоноармійської середньої школи Запорізької області і маючи «шкільне» доручення щосуботи біля географічної карти робити огляд міжнародних подій, я ненароком повторив почуту по радіо

чи вчитану в газеті тезу про можливість першого серйозного антифашистського опору в південній частині Західної Європи, поневолюючи яку, гітлерівська Німеччина вторглася до **Югославії**. Радянська преса, побоюючись німецької реакції, давала «слизьку» інформацію про це без коментарів, лише скупі та лжеіронічно посилюючись на зарубіжні джерела. Так, газета «Правда» оприлюднила припущення англійського агенства «Рейтер», що саме в **Югославії** німці вперше можуть наткнутися на такий опір. Не встиг я це переповісти, як класний керівник обірвав мене й сказав: «Сьогодні опівдні передали, що **Югославія** капітулювала! На цьому кінчаємо огляди міжнародних подій і починаймо підготовку до іспитів і походів». І дійсно, після завершення, в дощову суботу 21 червня 1941 р., шкільного червневого походу слідами Червоної армії часів громадянської війни, у неділю 22-го стало зрозуміло, що нас чекають серйозніші походи й екзамени: почалася давно передбачувана, а в **Югославії**, зокрема в **Хорватії**, на другий же день, тобто в понеділок 23-го, компартійно-партизанська війна, названа згодом «Великою Вітчизняною». Одночасно війну почали й різні українські національно-патріотичні сили. Про це пізніше так писав «головнокомандувач первісної УПА» **Тарас** / Максим Бульба-Боровець [привертає увагу **шевченківське** ім'я, яке носив і останній головнокомандувач УПА (загинув 1950 р.) **Тарас** / Роман Чупринка-Шухевич]: «Від 22.06.1941 р. автоматично перестало існувати Українське Національне Відродження, а на його місці зародилася Українська Повстанська Армія». 30 червня 1941 року, тобто на другий день після відступу більшовиків зі Львова, тут проводом ОУН(р) оприлюднено «Акт проголошення **Української Держави**» (6, с. 335), не визнаний (!) гітлерівською Німеччиною. Серед іншого новостворений уряд України зі Львова надіслав у **Загреб** вітально-інформаційну телеграму урядові **НДХ**.

Наприкінці 1943 – на початку 1944 року тисячі **українців-поліщуків, волинян і гали-**

чан боролися як проти німців, так і проти більшовиків в УПА, а 100 тис. партизанів-хорватів і сербів – проти армій «Осі» в Хорватії, де спершу лиш 3–4 тис. з них були членами компартії. 1 березня 1943 року хорватопартизанські перемоги дозволили створити так звану ZAVNOH (Антифашистську Раду за звільнення Хорватії), багатопартійне об'єднання, що діяло як найвищий орган. У травні 1944 року на третій сесії ZAVNOH було проголошено об'єднання **Югославії** з іншими народами на принципах рівності й самовизначення. Демократизаційні процеси відбувалися й на теренах, зайнятих українськими повстанцями, свідченням чого було створення Української головної визвольної ради (УГВР). Однак умови і співвідношення сил, що боролися тут і там, були непорівнюваними.

У 1945 році після розгрому держав «Осі» й створення нової **Югославії** владу захопили комуністи на чолі з Й. Броз-Тіто, зігнувши принципи, на яких виникла нова Югославія. Конституція 1974 року (виходячи з принципів «Хорватської весни» 1971 р.) дала більше незалежності для конституційованих республік і автономних провінцій. Після смерті Й. Броз-Тіто 1980 року латентну ідею **Великої Сербії** було відроджено, чому протиставилися інші республіки, зокрема **Словенія** й **Хорватія**. У травні 1990 року в Хорватії відбулися перші вільні вибори, на яких перемогла **Хорватська Демократична Спілка (HDZ)**, а в 1991 році було внесено пропозицію реорганізувати країну на федеральній основі. Однак у травні того самого року було проведено референдум, під час якого **Хорватія** більшістю голосів проголосувала за незалежність, право, гарантоване Конституцією Югославії. Тоді **Сербія**, використавши **Югославську** народну армію, напала на **Словенію** й **Хорватію**. 25 червня 1991 року **Хорватський Сабор** прийняв резолюцію, а потім і Декларацію про суверенітет і незалежність **Республіки Хорватії**, а також закон про права **сербів** та інших нацменшин у ній. Згодом на острові Бріюні /

Бріюні було прийнято 3-місячний мораторій на реалізацію цієї резолюції. З 8 жовтня 1991 року Хорватський Сабор розірвав усі зв'язки з Югославією і проголосив Хорватію суверенною й незалежною **державою**. Схожі події відбувались і в Україні. Згадаймо ще раз **Українську повстанську армію (УПА)**, проголошену в перший же день війни «Люципера із Сатаною», з одного боку, і відступ більшовиків до Волги, народний партизанський рух, контрнаступ, зокрема й чотирьох **Українських** фронтів – з другого. Смерть понад 6 млн **українців**, полеглих у боях з фашистами, день Перемоги й знову – Голодомор, репресії, сталінські плани переселення українців до Сибіру, розрив СРСР із Югославією, застої і т. ін.

Фізична та ідейна смерть «вождів» КПРС – Сталіна, Брежнєва, Андропова, Черненко – розв'язує руки «**україногенному**» її генсекові Горбачову, який, «заатакувавши» свою «білоплямну» партію, реалізував «відлигу» (вдруге після «**хохла**» Хрущова), «перебудову», «гласність», обмеження цензури, пріоритет загальнолюдських цінностей над класовими (усупереч ленінському: «жодного дня – без терору!»), виведення «совків» з Афганістану, дипломатичну підтримку антиіракським діям США в Кувейті, возз'єднання Німеччини, розвал Варшавського блоку й «очорнобленого» СРСР, а в УРСР – введення «паперового» закону про мови, легалізацію товариства «Меморіал», Української Гельсинської спілки, національних церков, УГА, ОУН-УПА, УЦР, УГВР, УКК, Товариства Лева, «Громади», журналу «Український вісник», Товариства «Прогрес», «Української студентської спілки», Руху, ряду політичних партій (2, с. 3–58), що, врешті, зумовило, як і в **Хорватії**, проголошення суверенітету (28.06.1990 р.) України та її незалежності (**24.08.1991 р.**), підтверджені грудневим всенародним референдумом більшістю майже в 93 % учасників. І знову все спочатку: смертельна яничарсько-«старшобратня» загроза українській державі, мирові, культурі, хлібові, **мові**, а отже,

і народів. **Бо коли зникає мова – народу більше немає!** Народи гинуть тоді, коли після винищувальних воєн; **душогубок**, доведених до розмірів дубровсько-театральних центрів; всенародних полонів, людоїдських голодоморів, «сбліжених і сляній», вони ще й переставали говорити мовою предків. Ворог тоді досягав своєї одвічної мети, коли міг сказати по-сталінському: **«Нет человека / нет народа – нет проблем!»** У Росії, за царизму, офіційно першою проблемою завжди були, як і у фашистській Німеччині, євреї / «жиди», проблемою № 2 – **українці / «малороси»** (це не вигадка: див. монографію-дво томник «Проблемы России», видану, здається в Санкт-Петербурзі до 1917 р.), а Москва своєю політикою **русифікації** стала ворогом України № 1.

До речі, а якою **мовою** говорили стародавні **хорвати**? Відповісти на це питання нелегко: капітальні **хорватсько-українські** порівняльно-історичні студії, насамперед вивчення реконструктивно-онімної, літературно-документальної, розмовно-діалектної спадщини **хорватського** та **українського** народів, почавши з уже відомих танаїських, трансукраїнських, зокрема підкиївських, поліських, волино-подільських, циркумкарпатських (надто закарпатсько-пряшівських), та, власне хорватських, а серед них знаменитої кінця XI ст. (бл. 1100 р.) «Башанської плити» (хорват. «плочи»), «Ісправи Кулина бана» 1189 року, «Винодольського законника» 1288 року та ін., в Україні, що тільки виплутується (та чи виплутається, врешті?) з імперських мовно-гадючих пут, справа майбутнього. Тож у великодержавних царськоросійських, сербськочорватських, соцреалістичних більшовицьких, ба навіть у «прогресивних» панславістських, працях нерідко проскакує думка, що взагалі жодних (ні **хорватської**, ні **української**, ні **македонської**, ні **білоруської**, ба навіть **болгарської**, не кажучи вже про **кашубську**) мов не існує. Є лише «сербсько-хорватська» чи «хорватсько-сербська», а то й «сербсько-хорватсько-слов'янська» або, якщо хочете, читайте з кінця,

а в східних слов'ян – «общепонятный русский» (вираз нахабно поширюваний в «незалежній» Україні) чи (жарт.) «русско-український язык». Щось схоже зустрічалося, наприклад, в устах царськоросійських міністрів-імперіалістів, академіків-жандармів, шовіністів-терористів, а то й у «малоруських» запродавців чи деяких навіть хорватських «діячів». («Так, Ф. Рачкий і В. Ковачевич не визнавали за українською літературою права на самостійне існування, вважаючи її частиною літератури російської»; 32, с. 35). Аналогічні настрої панували / панують і на київській Петрівці після проголошення хорватської незалежності. Це в той час, коли прогресивні кола світу відзначали неповторну красу (Краса врятує світ? – Навряд!) української мови і культури, оригінальність історії України-Русі, самостійність України як держави, вважаючи штучно-попарні «злиття» української з російською, запроваджені пов'язаними на троні, чи хорватської із сербською, македонської з болгарською, білоруської, геть зрусифікованої, з російською – проявами звіриного імперіалізму. І все ж таки «аргументом» для такого «злиття» в Балкано-Над'ядранні дехто вважав наявність **спільного** говору, належного двом сусіднім мовам (**є-кавської што-кавшини**). Та навіть за радянської влади її офіційно не завжди були однієї думки про «єдність» цих мов. Так, «Большая Советская Энциклопедия» 1934 року (15, с. 90–91) писала: **«Хорватська** мова, одна із слов'янських... належних до південно-слов'янської групи..., якою говорять **хорвати**... Офіційна сербська лінгвістика розглядає х(орватську) м(ову) як єдину із сербською, що у зв'язку з панівним становищем сербської мови рівноцінно визнанню х(орватської мови) різновидом сербської... Однак учення про «єдину» сербо-хорватську мову не відповідає дійсності, бо х(орватська) м(ова) має свою особливу, яскраво виражену індивідуальність як наслідок самостійного історичного розвитку. Х(орватська) м(ова) поділяється на три групи діалектів: **кай-**

кавську на півночі, **ча-кавську** на заході. (Адріатичне узбережжя та острови) і **што-кавську** на півдні і сході від **кай-кавської** та на сході від **ча-кавської** групи (назви діалектів походять від займенників: «кай», «ча» і «што» = **що**). Останній – **што-кавський**... властивий також і сербам, мова яких поділяється на два говори: **е-**[рос. э-] **кавський** на півночі та сході та **є-** [рос. е-] **кавський** на півдні (назви говорів подано у відповідності зі звуком *ě [«ять»] найдавнішої епохи). Тільки... **є-кавський** говір є в **хорватів** спільним із **сербами** й тому його було [свідомо!] покладено в першій половині XIX ст. в основу **хорватської** літературної мови, щоб створити єдину літературну мову із сербами. Однак серби в Сербії та більшість сербів в інших областях не пішли за Вуком **Караджичем**..., який хотів зробити **є-кавський** говір літературною мовою також і **сербів**, а взяли за основу своєї літературної мови **є-кавський**... У XX ст. не раз робилися знову спроби **об'єднати** [як і в Росії, українську з російською, а в Чехо-Словаччині – чеську зі словацькою] сербську й хорватську літературні мови й системи письма. Проте ці спроби **не** мали успіху, як і давніші спроби початку XIX ст., бо... [ніхто досі не здатен!] установити інші стосунки між націями, крім стосунків панування й підкорення. Окрім різниці в діалекті, покладеній в основу літературної мови, між сербською й хорватською літературними мовами існують ще порівняно дрібніші, зате надзвичайно численні розходження в царині словника й граматики. Так, наприклад, **театр** по-сербському «**позориште**», по-хорватському «**kazalište**», **вітчизна** [рос. **Отечество**] «**отацбина**» [серб.] і «**domovina**» [хорват.; як і в **серболужицькій**]. Рід іменників часто не збігається, простежуються розбіжності в місці наголосу, у способах словотвору і т. ін.; особливо значними є розходження в синтаксисі. Уся сукупність цих відмінностей поряд з відмінністю абеток (**хорвати** пишуть латинкою, **серби** – кирилицею), систем правопису й пунктуації, безумовно, роблять

х(орватську) м(ову) **особливою**... Сербі й **хорвати** у своєму історичному розвою входили до сфери впливу різних культур і мов: хорвати – **латино-італійської**, пізніше **латино-германської**, серби – **греко-візантійської**, а пізніше – **російської** [що не могло не позначитися й на хорват. як за вимушеної координації дій, так і під час сербського «старшобратства»]. Численні особливості **хорватської** літературної мови викликані також впливом інших хорватських діалектів. Писемність у хорватів виникла в X ст. [чи наприкінці IX ст.]. До XIII ст. **хорвати** писали **глаголицею** [Боснія, Півд. Далмація; 15], але вже в XIII ст. з'являється **латинка** [Істрія, Далмація; 15], котра поступово витісняє глаголицю; остання із XVII ст. зберігається де-не-де лише в церковному вжитку. Літературною мовою **хорватів** до XIII ст. була старослов'янська, місце якої згодом у церковному й державному житті займає... латинь. Із другої половини XIII ст. з'являються пам'ятки, писані народним **ча-кавським** говором. Літературна мова мова, заснована на **ча-кавському** говорі, досягає найвищого розквіту у XVI ст. у творах видатних письменників – Марулича [також Зоранича], Гекторовича та ін... Із XVI ст. в цю літературну мову починають проникати елементи **што-кавського** хорватського говору, з'являються твори, писані цим **што-кавським** [представники: Držić, Gundulić, **Kačić**, Divković, Kanižlić, Relković (57, с. 12), пор. «**што**» в **українських** говорах Закарпаття], саме так званім **і-кавським** [з **і**, похідним зі старого *ě «**ятя**»]; пор. також укр. «**ятевий**» **ікавізм**] говором, а літературна мова, що ґрунтувалася на **ча-кавському** говорі, поступово до XVIII ст. повністю занепадає. На основі місцевого **што-кавського** говору розвивається з XVI ст. літературна мова в м. **Дубровнику** [1241 р. сюди дійшли татарио-«монголи», можливо, посиливши давньоукраїнсько-над'ядранські рухи дозаселення]. Розквіт цієї мови в творах **Гундулича**... належить до початку XVII ст... У другій половині XVI ст. виникла писемність і **кай-кавським** наріч-

чям [*Habelič* і *Tito Brezovački*; 57, с. 12]. Центром цієї писемності став Загреб, адміністративно-культурний центр області **кай-кавштини**. Літературна мова, ґрунтована на **кай-кавському** наріччі, вживалася в межах області **кай-кавських** говорів до 30–40-х років XIX ст.; а пізніше кай-кавський діалект трапляється... лише як провінціалізм... Щоб досягти єдності із сербами, **хорвати** в 30-х роках XIX ст. взяли за основу своєї літературної мови... **єкавський** говір... і реформували свою латинську абетку, взявши **чеську** систему передачі звуків так, щоб вона за кількістю і характером позначуваних звуків повністю збігалася з реформованою Вуком кирилівською абеткою. Однак як ця, так і всі наступні спроби літературно-мовного об'єднання **хорватів** із **сербами** не мали... успіху. Політичне **єднання** хорватів із сербами відбулося лише 1918 року внаслідок... [Першої світової] війни й наступних... мирних договорів, з утворенням **Югославії**, в якій **панівною** нацією виявилися **серби**. **Хорвати**... [стали] пригніченою... нацією, а їхня мова... [«неповноцінною»]... Але у зв'язку з порівняно великою чисельністю й особливо... вищим культурним розвитком **хорватів** їхнє становище пригніченої нації приховується й маскується з боку панівної сербської... й частини **хорватської** буржуазії, яка змовилася з нею, теорією національної і мовної «**єдності**» [точна копія Росії!], зміцнюваної аргументами [?] буржуазних лінгвістів... Прикладом пригнічення **хорватів** у галузі мови є виданий 1929 року урядом... декрет про обов'язковий для всіх шкіл «єдиний правопис». За цим декретом, весь правопис і численні граматичні й словникові особливості, властиві лиш **хорватам**, проголошуються «нелітературними», водночас навіть деякі нелітературні особливості, властиві сербській мові, оголошуються «правильними» поряд зі спільними літературними мовними формами (15, с. 90–91). До сказаного можна додати: існувала навіть волонтаристська спроба проголошення державної мови «триєдиною» («сербо-хорватоло-сло-

венською»; пор.: «Єдність цих [південнослов'янських] мов **менш очевидна**, ніж західно- і східнослов'янських. Особливо різко відрізняється мова болгар і македонців [треба: «відрізняються **мови** болгар і македонців»] від мови [мов!] сербів, **хорватів** і словенців... Ця різниця зумовлена низкою морфологічних і синтаксичних явищ, виниклих у болгарсько-македонській групі внаслідок тісних зв'язків із сусідніми неслов'янськими мовами: румунською, албанською, новогрецькою» (42, с. 159). А ось зразок Езопової мови часів застою в СРСР: «Літературна сербо-хорватська **мова** історично сформувалася в умовах політичної й державної **відокремленості** сербського й хорватського народів. Неоднакові умови призвели до деяких відмінностей у шляхах формування літературних **мов** у сербів і хорватів, як наслідок – сучасна сербо-хорватська мова функціонує у двох варіантах: східному (сербському, белградському) й західному (хорватському, загребському). Є розходження в орфоепічній та орфографічній нормі... в лексичному складі і словотворі» (39, с. 3); пор. (хорватські слова подано латинкою): **спрат** – **kat** «поверх»; **хлеб** (ікавське **хлиб**) – **kruh, hljeb** «хліб»; **универзитет** – **sveučilište, univerzitet** «університет»; **музика** – **glazba, svirka, muzika** «музика»; **фудбал** – **nogomet** «футбол»; **станція** – **kolodvor, stanica, postaja** «станція»; **утисак** – **dojam, utisak** «враження»; **телеграм** – **brzjav, telegram** «телеграма»; **здање** – **zgrada** «споруда, будівля»; **штампа** – **tisak** «преса»; **час** – **sat, ura** (з нім.) «годинник, година»; **писмоноша** – **listonoša** «листоноша»; **неделя** / **недилья** (пор. рос. **неделя**) – **sedmica, tjedan** «тиждень»; **воз** – **vlak** «поїзд»; **јун** – **lipanj** «червень»; **април** – **travanj** «квітень»; **децембар** – **prosinac** «грудень» (39, с. 3; 21, с. 58, 167, 234, 310, 321, 332, 338, 339; 13, с. 106–107; 42, с. 168).

Хорватщину, як і сербщину, багато що **лексико-семантично**, структурно-словотвірною, фонетичною (переважно ятевий **ікавізм**) та морфологічно зближує з українщи-

ною; порівняймо українсько-хорватські аналогії, відповідники, паралелі та розходження: ономастичну термінологію, назви місяців, етноніми / етнофороніми, а також однокореневі з ними утворення подаємо *поза програмою*; акцентуація, як диференційна ознака, *не враховується* [у квадратних дужках наводяться випадки несиметричних структур]: ага – **aha!** (не «ага!»), [албанець – **Albanac**], Албанія – **Albanija**, албанка – **Albanka**, албанський – **albanski**, баба – **baba** (в рос. т. с.), [багато – **bogato**, а ще: **mnogo**, **obiljno**, що, можливо, свідчить про полідіалектну, зокрема й проторосійську, контактну основу деяких хорватських говорів], бандура – **bandura** (з укр.), баня – **banja**, безвладдя – **bezvlađe**, [безсумнівний – **nesumnjiv**], [бердо – **brdo** «гора», пор. ороніми типу **Бердо** в Західній Україні та в Чечні], [берегти – **čuvati**, пор. укр. **начувайся!** «бережися, стережися!»], [береза – **breza**, березень – **ožujak**, **mart**], бик – **bik**, [«било» – **bilo** (тут у значенні «пульс»; пор. серце **б'ється**)], бити – **biti**, бич – **bič**, [бідняк – **siromah**; пор. **сіромах(а)** в закарпатських та деяких інших укр. діалектах], [бій – **boj**, але **bitka** «битва» від **biti** «бити»], [білий – **bijel**, але Белград – **Beograd**, столиця Сербії; Біоград – **Biograd**, місто в Хорватії над морем; пор. с. **Білгородка** на Київщині, стосовно другого ойконімічного компонента – **Новоград-Волинський** на історичній Волині], [білорус. **Bjelorus** (з рос.), білоруска – **Bjeloruskinja**], [«наше» **благословляти** (церковнослов'янське), але хорватське (з укр.?) **BLAGO-SLIV-LJATI** (пор. укр. **слово**, але **слів**), [блиснути – **bljesnuti**, пор. рос. **блеснуть**], блювати – **bljuvati**, [Бог/-h – **Vog**: хорвати, очевидно, розійшлися з протоукраїнцями ще до переходу в мові останніх *g > h, пор. укр. прізвища **Богма** / **Бегма**, треба «Бігма», як в апеллятивному бігме / **bi hme** = хорват. **bogme**], [болгарин – **Bugarin**], [босняк / бошняк / босанець – **Bosanac**], [боязливий – **bojažljiv**], [брати – **brati**, також «рвати», пор. пісенне: «Вона **брала** [льон], вибирала, тонкий голос подавала»], братство – **bratstvo**, буяти –

bujati, вабити – **vabiti**, [вага/-и – **vaga**], вал – **val**, валяти – **valjati**, вапно – **vapno**, вариво – **varivo**, ватра – **vatra**, ваш – **vaš**, вбити / убити – **ubiti**, ввести / увести – **uvesti**, вводити / уводити – **uvoditi**, вдовиця / удовиця – **udovica**, величина – **veličina**, [вельми – **veoma**], [вепр – **vepar**], [верба – **vrba**], [вересень – **rujan**, **septembar**], веселити – **veseliti**, весло – **veslo**, вечеря – **večera** (р, як в укр. діал. **вечера**), вживання / уживання – **uživanje**, [вивести – **izvesti**; протиставлення **ви-/із-** – один із давніх критеріїв класифікації слов'янських мов і діалектів], ви – **vi**, видра – **vidra**, [вина' – **krivica**, пор. **кривичі**, пов'язувані з **кривити**, **викривлювати**, **криводушничати**], вино – **vino**, вир – **vir**, висіти – **visiti**, вити – **viti**, вихор – **vihor**, вишня – **višnja**, [Відень – **Веж**], [відносно – **odnosno**], [віл – **vo(l)**], віла – **vila**, [влада – **vlast**], вода – **voda**, водо(с)пад – **vodopad**, возити – **voziti**, [ворон – **gavran**, пор. м. **Гайворон** у Східній Слобожанщині], [воша – **uš**, пор. **р. Уш(а) / Уж** на Поліссі], вплив / уплив – **upliv**, вчити / учити – **učiti**, гайда! – **hajde!**, гайдук – **hajduk**, гей! – **hej!**, герой – **heroj**, героїство – **herojstvo**, гетьман – **hetman**, [герцеговінець – **Hercegovac**], [горіх (волоський) – **orah**: цікавий випадок вживання протези **г** й переходу **-ah-** > **-ох-** > **-іх-**; гачі «підштаники» – **gaće**, [грек – **Grk**, грекиня – **Grkinja**, гречка – **helda**; пор. (Г)еллада «Греція», **Гелена** й под.], гризти – **grizti**, гусак – **gusak**, гуцул. – **Gucul**, г'зда – **gazda**, далеко – **daleko**; Далмація / рідко Далматія, хоч далматинський – **Dalmacija**; дар – **dar**, [дарувати – **darivati**], дати – **dati**, давати – **davati**, давити – **daviti**, давнина – **davnina**, давно – **davno**, [дебелій – **debeo**], [дворище – **dvorište**], [дивак – **čudak** (русизм?, пор. **Чудь**)], дитинство – **djetinjstvo**, [дівка – **djevojka**, пор. «дівойка» в пісні «Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш?»], [дія (чин) – **čin**], діалект / діялект – **dijalekt**, дим – **dim**, димити – **dimiti**, диня – **dinja**, [держак – **držak**], доба – **doba**, добро – **dobro**, [добробут – **dobrobit**, пор. укр. бути – рос. **быть**], доброта – **dobrota**, [довгий – **dug**],

[Довше < *Довже – **duže**; звідси укр. **ду́же?**], [Додаток – **dodatak**, додати – **datati**], доказ – **dokaz**, долина – **dolina**, долити – **doliti**, [Долі – **dolje**], [Донедавна – **donedavno**], допис – **dopis**, дописати – **dopisati**, доплата – **doplata**, доплатити – **doplatiti**, досадити – **dosaditi**, доста (діал. в значенні «досить») – **dosta**, дочекати – **dočekati**, дружба – **družba**, [Дядько – **stric**, пор. укр. діал. **стрий/-ко**; **ujak**, пор. укр. діал. **уй/вуй**; **čiča**], єдиний – **jedini (jedinствен, пор. рос. единственный)**, [єкавець – **ijekavac**, екавський – **ijekavski**, екавський діалект / екавщина – **ijekavština**], [єврей – **Hebrej / Jevrej, Židov**; пор. д.-укр. істор. **Гебреї, Жидове** «євреї»], жаба – **žaba**, жвакати – **žvakati**, жила – **žila**, житель – **žitelj**, [жовтень – **listopad** (тотожне з укр., але не за часом функціонування), **oktobar**], грудень – **prosinac** (пор. білорус. відповідник), **decembar**], за – **za**, забава – **zabava**, забавити – **zabaviti**, забавляти – **zabavljati**, забити – **zabiti**, завести – **zavesti**, заводити – **zavoditi**, задавати – **zadavati**, задати – **zadati**, задача – **zadaća**, задавити – **zadaviti**, закон – **zakon**, законодавство – **zakonodavstvo**, закопати – **zakopati**, закуска – **zakuska**, залити – **zaliti**, замазати – **zamazati**, замислити – **zamisliti**, замишляти – **zamišlati**, западати – **zapadati**, запалити – **zapaliti**, Запара (прізви., пор. **запаритися**) – **zapara**, запасти – **zapasti**, запис – **zapis**, записати – **zapisati**, заплакати – **zaplakati**, заплести – **zaplesti**, запросити – **zaprostiti**, запустити – **zapustiti**, зараза – **zaraza**, заразити – **zaraziti**, заратити (архаїзм) – **zaratiti**, засіяти – **zasijati**, [застарілий – **zastario**], заступник – **zastupnik**, засукати – **zasukati**; затон/-ін (рідко) – **zaton**; зачути – **začuti**, зашивати – **zašivati**, зашити – **zašiti**, [збір – **ZBIRKA**, пор. укр. **збірка** «збірник»/рос. **сбор/-ник**; збірний – **zborni / ZBIRNI** /рос. **сборный**], збити – **zbiti**, [здравиця (південнослов'янське) – **zdravica**], зелен (пор. у **чернігівця** П. Тичини **зелен** сад) – **zelen**, земля – **zemlja**, зима – **zima**, зло – **zlo**, злоба – **zloba**, злочин – **zločin**, змія – **zmija**, знак – **znak**, знати – **znati**, [зовиця – **zaova**], зоря/-а (діал.) – **zora**, зуб – **zub**, звати – **zvati**, [зять –

zet], [ікавець – **ikavac**, ікавський – **ikavski**, ікавський діалект / ікавщина – **ikavština**], [ім'я – **ime**, іменувати – **imenovati**], [іноземець – **inozemac**], іспит – **ispit**, ізвір (діал. «джерело») – **izvor**, [істи – **jesti**], йой! – **joj!**, казан – **kazan** (тюркізм!), казати – **kazati**, калина – **kalina**, калюжа – **kaljuža**, камінь спотикання – **kamen spotikanja** (фразеологізм), капля / крапля – **kaplja**, капнути / крапнути – **kapnuti**, [карбованець / руб(е)ль – **rubalj**], [кашкет – **kačket**], кашляти – **kašlati**, [квітень – **travanj (!), april**], [китаєць – **Kinez**], [кликнути – **zovnuti**, пор. рос. **зов**, але **позвать**; клич – **zov / POZIV, poklič**; пор. укр. **позов** = рос. «иск, тяжба»], [кліщі – **kliješta**, пор. півн.-укр. прізвище **Клешта**], клявати – **kljuvati**, [ковбаса – **kobasa**], [ковтати – **gutati**, рос. **глотать**], [колгосп – **kolhoz**; з рос.], колиба – **koliba**, [комісар – **komesar**], кора – **kora**, корити – **koriti**, корито – **korito**, коса – **kosa**, кожух – **kožuh**, красти – **krasti**, [крейда – **kreda**; германізм], [кривий – **kriv**], крик – **krik**, крикнути – **kriknuti**, крило – **krilo**, криво – **krivo**, [крок – **korak**, пор. укр. **окорок / окар'як**], [куделя – **kudjelja**], кулак – **kulak**, кум – **kum**, купати – **kupati**, купити – **kupiti**, кут – **kut**, квасити – **kvasiti**, квочка – **kvočka**, лавина – **lavina**, [латвієць, рідше латиш – **Letonac, Latvijas**, пор. рос. латыш, але зх.-укр. **летонець**; латвійка – **Letonka, Latvijka**, латвійський – **letonski, latvijski**], латинський – **latinski**, [лебідь – **labud**, рос. **лебедь**], [лев – **lav**], [левада – **livada** (грецизм)], лежати – **ležati**, леле! – **lele!**, [липа – **lipa**, липень – **srpanj, juli**, пор. укр. **серпень** – **kolovoz (!), august**], [листопад – **studeni, novembar**], листоноша – **listonoša**, [литовець – **Litavac, Litvanac**], лихвар – **lihvar**, лице – **lice**, личинка – **ličinka**, лишай – **lišaj**, [лід – **led; leden** «льодовий, крижаний»], лоза – **loza**, лужицькі серби – **Lužički Srbi**, лопата – **lopata**, [любов – **ljubav**], [люлька – **lula**], [лютий – **veljača, februar**], [мад'яр – **Mađar**, мад'ярка – **Mađarica**, мад'ярський – **mađarski**], малина – **malina**, монастир / діал. монастир – **manastir**, маніяк – **manijak**, [марокканський –

marokanski; у хорват. запозиченнях спостерігається більша послідовність у спрощенні подвійних приголосних], мазати / мастити – **mastiti**, маслина – **maslina**, [мати / матір – **mati** / **majka**, пор. пн.-укр. **матка** / ***майка**], махати – **mahati**; мед / діал. мід – **med**, рос. мёд; мене – **mene**, мета – **meta**, [меч – **mač**], мило – **milo**, млин – **mlin**, множити – **množiti**, молити – **moliti**, [мусульманин – **musliman**], [набій – **naboj**, набити – **nabiti**], набрати – **nabrati**, навала – **navala**, навести – **navesti**, назад – **nazad**, [навзнак – **nauznak**], [надзвук – **nadzvučni**], [на(а)пис – **natpis**], надуті – **naduti**, [назва, але назовництво, -**naziv**, **ime**], [найвищий – **najviši**], налити – **naliti**, намазати – **namazati**, намет – **namet**, намотати – **namotati**, нанизати – **nanizati**, напад – **napad**, народ / на́рид – **narod**, населити – **naseliti**, насильник – **nasilnik**, насип – **nasip**, навчити / научити – **naučiti**, нафта – **nafta**, недалеко – **nedaleko**, недавно – **nedavno**, нема (глибокий історизм!) – **nema**, [неотесаний – **neotesan**], [непогода – **nepogoda**], [неписьменний – **nepismen**], [непотрібний – **nepotreban**], [нечуваний – **nečuven**], низати – **nizati**, низина – **nizina**, ні – **ni**, [німець – **Nijemac**], [ніс – **nos**, Носач – **nosač**], носити – **nositi**, новина – **novina**, [ночви – **načve**]; нужда / потреба – **potreba**, **nužda**; [оббирати – **obirati**], [оббити – **obiti**], [обвити – **oviti**], [обидва – **obadva**], облизати – **oblizati**, облити – **obliti**, обманути – **obmanuti**, обоє – **oboje**, обрис – **obris**, обруч – **obruč**, [обсяг – **opseg**], об'ява – **objava**, об'явити – **objaviti**, [овес – **ovas**], [м. Овруч і **vruč** «гарячий»], ого! – **oho!**, од – **od**, Одеса – **Odesa**, оженили – **oženiti**, ознака – **oznaka**, око – **oko** (рос., частіше, **глаз** як відбиття глибинних контактів з *німецьким* світом!), окови – **okovi**, [окоп – **opkop**], опис – **opis**, орати – **orati**, орач – **orač**, [орда – **horda** (!)], оса – **osa**, основа – **osnova**, особа – **osoba**, очевидно – **očividno**, очі – **oči**, падати – **padati**, палити – **paliti**, [пальба – **palba**], парити – **pariti**, пасти – **pasti**, па(в)ук – **pauk**, паша – **paša**, перина – **perina**, перо – **pero**, петля – **petlja**, печиво – **pečivo**, пила – **pila**, письмо – **pismo**,

питати – **pitati**, пити – **piti**, пиво – **pivo**, плахта – **plahtha**, плач – **plač**, [плескати – **pljeskati**], плюнути – **pljunuti**, плювати – **pljuvati**, повести – **povesti**, позеленити – **pozeleniti**, поїти – **pojiti**, показати – **pokazati**, поклик – **poklik**, покривати – **pokrivati**, полити – **politi**, поляна – **poljana**, поляк – **Polak**, [полька – **Polka**], помирити – **pomiriti**, помножити – **pomnožiti**, [поразка – **poraz**], порок – **porok**, [порт – **luka**; пор. *луко-мор'я*, рос. *-ье*], понад – **ponad**, р. Понор(ниця) – **ponor**, попрати – **poprati**, поправляти – **popravlati**, пора – **pora**, [поряд – **pored**]; посіяти – **posijati**, посипати – **posipati**, послати – **poslati**, посолити – **posoliti**, поставити – **postaviti**, постеля (літ. *пóстіль*) – **postelja**, посушити – **posušiti**, [потім – **potom**, але **ZATIM**, пор. рос. *затем*], потомство (історизм) – **potomstvo**, потреба – **potreba**, почекає – **počekati**, поштар – **poštar**, поява – **pojava**, пояс – **pojas**, прабаба – **prababa**, правда – **pravda**, правило – **pravilo**, право – **pravo**, правопис – **pravopis**, [правнук – **praunuk**], праля – **pralja**, прати – **prati**; при – **pri**, привести – **privesti**, припасти – **pripasti**, признати – **priznati**, притискати – **pritiskati**, притиснути – **pritisnuti**, [прізвисько – «**nadimak**»], [прізвисьце – «**prezime**»], проба – **proba**, продати – **prodati**, продавати – **prodavati**, пролити – **proliti**, промочити – **promočiti**, проносити – **pronositi**, пропадати – **propadati**, пропасти – **propasti**, прописати – **propisati**, прославити – **proslaviti**, просо – **proso**, просто – **prosto**, проводити – **provoditi**, прут – **prut**, пустиня (літ. *пустеля*) – **pustinja**, пустити – **pustiti**; рабовласник – **robovlasnik** (пор. рос. *рабовладелец*), [рада (пор. *дати раду*) – **rad?**], ради – **radi**, рак – **rak**, рана – **rana**, [редиска – «**rotkvisa**» (пор. англ. **red** і нім. **rot** «червоний»!)], решето – **rešeto**, риба – **riba**, ридати – **ridati**, рило – **rilo**, Рим – **Rim**, ризик – **rizik**, [ризниця – **riznica**], родак – **rodak**, [розплодити – **rasploditi**], роса – **rosa**, [Росія – **Rosija**, пор. рос. *Россия*, діал. «*Рася*», звідки *россияне* «жителі Росії»; росіянин – **Rus**, росіянка – **Ruskinja** й рос.

русские «росіяни»; помітна часова відмінність між пізньосередньовічним етнохоронімом на **Ros-** та давнішими етнофоронами на **Rus-**, за чим ховається гетерогенність («різнопохідність») основ], руда – **ruda**, рука – **ruka**, рукопис – **rukopis**, [румун – **Rumunj**; рос. *румын*], Румунія – **Rumunija**, руно – **runo**, рута – **ruta**, русин – **Rusin**, рушник – **ručnik**, садити – **saditi**, сало – **salo**, сам – **sam**, [самогубство / «самовбивство» – **samoubojstvo**], самоук – **samouk**, сват – **svat**, [свідок – **svjedok**], [свекор – **svekar**], свиня – **svinja**, [свобода – **sloboda**; пор. укр. *Слободи / Слобідщина / Слобожанщина / Слобідська Україна* від *слобода* «вільне, незакріпачене село»], себе – **sebe**, село – **selo**, [семеро – **sedmoro**], [серб(ин) / сербіянин – **Srbин**, сербка / сербіянка – **Srpkinja**, сербський – **srpski**], сестра – **sestra**, сила – **sila**, [сільсо(1)], син – **sin**, сипати – **sipati**, сир – **sir**, сировина – **sirovina**, сирота – **sirota**, [сіромаха – **siromah**], сито – **sito**, [січень – **siječanj**], сіяти – **sijati**, сіяч – **sijač**, скидати – **skidati**, скинути – **skinuti**, скоро – **skoro**, скочити – **skočiti**, слати – **slati**, слава – **slava**, славити – **slaviti**, слина – **slina**, [словак – **Slovak**, словачка – **Slovačkinja**, словацький – **slovački**], [словенець – **Slovenac**, словенка – **Slovenka**, словенський – **slovenski** «по-словацькому», «словацький»], [слов'янин – **Slaven**, слов'янка – **Slavenka**, слов'янський – **slavenski**], слух – **sluh**, служба – **služba**, служити – **služiti**, смеркнути – **smrknuti**, смола – **smola**, снага – **snaga**, сова – **sova**, солити – **soliti**, сом – **som**, спалити – **spaliti**, спасти – **spasti**, [спомин – **spomen**], [спочатку – **spočetka**], стадо – **stado**, [старослов'янський – **staroslavenski**], [старець – **starac**], [створіння – **stvorenje**], створити – **stvoriti**, стегно – **stegno**, [стежка – **staza**, пор. на Волині діал. *стаж(к)а* «стежка»], стид – **stid**, стиснути – **stisnuti**, сто – **sto**, стопа – **stopa**, [страм / сором – **sram** = рос. *спам*], страх – **strah**, суд – **sud**, [судно – **brod** і... **BRID**], сукня – **suknja**, сушити – **sušiti**, та – **ta**, таїти – **tajiti**, [Тамань і **taman** «темний», **tama** «тьма», **tamno** «темно»], [тато – **tata**], [укр. р. Терса

і хорв. **trs** «очерет»], терен – **teren**, тесати – **tesati**, тета (діал.; літ. тітка) – **teta**, тетива – **tetiva**, ти – **ti**, тихо – **tiho**, ткаля – **tkalja**, тканина – **tkanina**, ткач – **tkač**, тло – **tlo**, точно – **točno**, трава – **trava**, [травень – **svibanj, maj**], [квітень – **travanj** (?)], три – **tri**, триста – **trista**, троє – **troje**, трубач – **trubač**, труд – **trud**, туга – **tuga**, [туркеня – **Turkinja**, турок – **Turčin**, турецький – **turski**]; тюрма / темниця – **tamnica**, тьма – **tama**; тратити – **tratiti**, у – **u**, убити – **ubiti**, убрус – **ubrus**, [угорець – **Mađar**, угорка (див. мадярка) – **Mađarica**, угорський – **mađarski**, удар – **udar**, [ударяти – **udarati**], ударити – **udariti**, удостоїти – **udostojiti**, указ – **ukaz**, Україна – **Ukrajina**, [українець – **Ukrajinc**], українка – **Ukrajinka**, український – **ukrajinski**, улов – **ulov**, ум – **um**, [розумний – **uman**; пор. м. *Умань* і прислів'я «Пішов би ти поза *Уманню!*»], умирати – **umirati**, уміти – **umiti**, умивати – **umivati**, управа – **uprava**, управитель – **upravitelj**, [ура! – **hura!** (!)], [уряд – **vlada**], уста – **usta**, установа – **ustanova**, [усташ – **ustaša**], уступати – **ustupati**, уступити – **ustupiti**, учитель – **učitelj**, учити – **učiti**, хвала – **hvala**, хвалити – **hvaliti**, хвастати – **hvastati**, хватати – **hvatati**, [хвиля – **talas** (грецизм)]; хорват – **Hrvat**, хорвати – **Hrvati**, хорватка – **Hrvatica**, Хорватія – **Hrvatska**, хорватський – **hrvatski**; хребет – **hrbat**, цвилити (діал.) – **cviljeti** «квиліти», [цвірічати – **cvrčati?**], ціль – **zilj** (германізм; пор. рос. *цель*), ціляти – **ciljati**; Чак (прізви.) – **čak** «навіть, аж» [пор. **čakavski** – чакавський (діалект хорв. мови)]; чапля – **čaplja** (пор. рос. *цапля!*), чар – **čar**, час – **čas** («момент»), часопис – **časopis**, [частувати – **častiti** (пор. рос. *честить*)], чаша – **čaša** («стакан»), [«чекальниця» – **čekaonica** («приймальня»), чекати – **čekati**], [челядь – **čeljad** «люди, прислуга»], [челюсть – **čeljst**], [червоний – **crven**], [червень – **lipanj, juni**]; чесати – **česati**, четверо – **četvero**, [чех – **Čeh**; пор. літописне «іти в Ляхи і *Чахи*»; цікавий неологізм: у *Чечні* росіяни тепер *чеченців* звуть скорочено «*чехами*»; чешка – **Čehinja**, чеський – **češki**, чинити – **činiti**, [чиряк – **čir**,

[чоло – **čelo**], чути – **čuti**, швея – **šveja**, шило – **šilo**, [**ukinetar** / албанець – **Šiptar** / **Škipetar**], ширина – **širina**, ширити – **širiti**, шити – **šiti**, школа – **škola**, шкодити – **škoditi**, штокавець (пор. *штокату*) – **štokavac**, штокавщина – **štokavština**; с. *Шумськ у лісі* на Тернопільщині й хорват. **šuma** «ліс», шуміти – **šumiti**; шуряк – **šurjak**, [що – **što**; пор. укр. закарпатське *што* «що»], ява – **java**, [явір – **javor**], [яловий – **jalov**], [яруга – **jaruga**], [язик – **jezik**] [21].

Українсько-хорватський лексико-фонетичний та інший порівняльно-історичний аналіз – справа майбутнього: в Україні, за браком належних умов, а отже, і кадрів, не тільки не видано, а й не створено жодної елементарно-дескриптивної, тим більше історичної граматики (як і словника) **хорватської** мови, її діалектології, історичної географії, опису виникнення й розпаду південно-східнослов'янської мовно-плеємної (т. зв. *антської*) єдності. Адаже на порядок денний Росія знову ставить питання загарбання, руйнування (чергову «Руїну»), колонізацію та асиміляцію України, використання її могутнього економічного й людського потенціалу для зміцнення розхитаної Імперії і колоніальних війн. **Хорватська** мова – це своєрідне відбиття як праслов'янських діалектів часів розпаду лінгвоконгломерату, котрий сформувався після завершення *слов'яно-дунайської* реконквісти в Наддніпрянні, так і надбань періоду пізньої етнічної історії. Тому тут знаходимо, крім «іллїризмів», «фракізмів», «романізмів» та «елінізмів», чимало «чехізмів» (пор. *prašná cesta* «курний шлях»; 21, с. 352), «українізмів» (див. вище) і так званих *русизмів* / *росіянізмів*, куди відносимо слова, які цілком збігаються із сучасними російськими лексико-фонетичними, крім акцентуаційних, морфологічними (словотвірними), семантичними та іншими відповідниками (20, с. 687); пор.: **ah!** – ах!, **bdjeti** «бдеть», **blejati** «блеять» (дієслова на **-ti** далі пропускаємо через їхню відсутність в сучасній рос. мові), **bedro** – бедро, **besjeda** –

беседа, [**besmislen** – бессмысленный; «відповідники» такого типу пропускаємо також із структурно-флексивних міркувань], **blag** – благ (старослов'янізм; пор.: «Яко наг, тако благ» і м. *Бологое* РФ), **bliže** – ближче, **bob**, **Bog**, **bogat**, **boj**, **bok**, **bolnica** (?), **boljševik**, **bor** «сосна», **bos** – «босой», **brak** = укр. «шлюб», [**braniti** «оборонять» – антонім до пісенного «Не **брани** мене, родная...»], [**breme** (флексія!) – бремя], [**buka** «рев» – Бука – казкова особа], **carica** – «царица», **crkva** – церква (германізм); [**čudovište** (?) – «чудовище», **da**, **djed**, **djelo**, **djever**, **djevica**, **dogovor**, **dom(a)**, **dosada**, **drug**, **dubrava**, **dvojniki**, **dvor**; **eto**; **gad**, **gadost** (?), **gaj**, **galop**, **galoša**, **gdje**, (церковнослов'янізми: **glagol**, **glas**, **glava** та ін.), **glina**, **gluh**, **glup**, **gnoj**, **gnjev**, **gol**, **golub**, **gora**, **gord**, **gospodin**, **gotov**, **govor**, **grad**, **griva**, **grob**, **grohot**, **grom**, **groš**, **grub**, **grudi**, **gumno**, **guslar**, **gusjenica** та ін. із **g** (Україна, разом з півднем Росії аж до північної межі Орловщини, онезьким анклавом, Білоруссю, «Козакією», Верхньою Лужицею, Чехією й Словаччиною, випадає з ареалу поширення дзвінкого проривного **g**, яке перейшло у фрикативний **ɣ** і фарингальний **h**. Гадають, що перехід **g** > **ɣ** відбувся ще в мовах скіфів, сарматів, «авестійців», хорезмійців, согдійців, афганців, памірців, осетино-дигорців, звідки засвоєнно аналізоване явище слов'янами; 1, с. 41–51); **hljeb**, **hmelj** (?), **hod**, **hren**; **igla**, **igra**, **ili**, **inače**, **jeđinica**, **jeđva**, **jugozapad**; *Kirgiz* (у хорват. з рос.), **kleveta**, **knjiga**, **kojegdje**, **konj**, **lično**, **lisica**, **lom**, **luk**, **ljeto**, **mirolubiv**, **mjera**, **mного**, **moj**, **most**, **muž**, **nadzor**, **nag**, **nanos**, **nanovo**, **napor**, **naprotiv**, **naslednik**, **nečist**, **negdje**, **neobuzdan**, **neobrazovan**, **neotesan**, **nešto**, **nigdje**, **nov**, **njedra**, **njiva**, **objed**, **okolica**, **oni**, **otkaz**, **ovca**, **pjena**, **plug**, **pobjeda**, **poblize**, **pogrom**, **pohod**, **polukrug**, **polje**, **pomoč**, **pop**, **potok**, **potom**, **povod**, **požar**, **pred**, **pregrada**, **pritok**, **protiv**, **pust**, **rasti**, **rastvor**, **razbojnik**, **razdor**, **razgovor**, **razmah**, **razmena**, **razum**, **razvalina**, **razvesti**, **razvod**, **razvrat**, **repa**, **roditelji**, **rukovodstvo**, **s**, **sablja**, **sedlo**, **sjeverozapad**, **skandal**, **skor**, **slab**, **slučaj**, **sluga**,

smjena, smrad, sovhoz (!), sovjet, spas, spor, sramota, stog, stol, strog, suh, sukno, sumrak, suprug, surov, svod, svoj, šarlatan, širok, tih, trojka, tuda, tup, učenica, uho, ulica, umjeti, uspješno, uvjeren, uzda, užas, važno, večer, vjerojatno, zaboljeti, zadaća, zalog, zamjena, zasluga, zastoj, zavjet, zvjerstvo, žar, železo, žena, žestok, živ та багато ін. [21]. До XIX ст. в сербізованому Балкано-Над'ядранні діє *русифікована* церковнослов'янщина, а з XVII ст. – ідея віддачі переваги запозиченням з *російської* літературної мови перед іншими, взагалі, що в період «іллїризму» й «злиття мов» могло відбитися й на хорватщині, позначеній занепадом «*ікавитуни*» (пор. діал. *bili* «білі», *lis* «ліс», *mira* «міра», *rika* «ріка»), скороченням глаголичної практики [13, с. 167–169].

Ось зразок *давньо-хорватської* мови, взятої з твору, датованого 1380 роком, тобто часом, близьким до першофіксації підкиївського села (ліквідоване в 20–30-х роках ХХ ст.) й річки (відомої з 1405 р.) *Хорватки*, жителі басейну якої могли навіть оселитися в *Києві* (добре відомому своїми дублетами між Чорним та Адріатичним морями; водночас Хорватії бракує ойконімів, секундарних щодо назв інших слов'янських столиць – Москви, Мінська, Варшави, Кракова, Братислави, Праги, Будишина, тільки не *Києва*): «Bog se rodi v Vitliomi [Віфлеємі] diavlu silu tada [тоді] slomi. Gradu ime tako biše, kako prorok boži piše. Tu pastiri blizu stahu pri ovčicah i ne spahu. Svitlost božja na nih pride pred kom noćna tma otide... slavu Bogu, mir človikom, dobrovolni viku vikom... Ja vam dobru radost pravlju i na put vas ja nastavlju» [58, с. 22]. Без «пересади» можна сказати, що носіїв такої мови місцеве населення Київщини зрозуміло б і без перекладача. Порівняймо, наприклад: «Bog se rodi» з препозитивним (тут переддієслівним) розміщенням зворотного займенника *se* (відповідає нашому півд.-зах. *ся*); а «*prorok... piše*» (!; нагадаємо, що в хорватській, як і в українській мові, давні *у (*ы*) та *і злилися в одному звукові, який над'ядранською графікою передається

через *і*, нашою ж – за допомогою не дуже фонетично віддаленого від нього *и*), а колосальні «*svitlost*» і «*viku vikom*», у яких праслов'янське *ě (наукове зображення тогочасного кириличного *ѣ* «ятя»), дало, як і в українській «*світло*» та «*вік*», тотожне *і*. Ось перед нами книжечка кишенькового формату [51]. Це добре зредагований і порівняно недавно перевиданий хорватськомовний молитовник. Протягом понад 600 років обидві (укр. й хорват.) мови постійно розвивалися в напрямі їхньої диференціації – у нас, окрім закономірних новацій, при цьому позначалися ще й полонізація та русифікація, у Хорватії – не тільки сербізація. Читаю його, вибираючи не найлегші слова: *gaspetoga*, тобто «розп'ятого» (пор. суч. Прип'ять, давнє *Прупеть*, де кол. *-pet-* – це суч. -п'ят(ь)-, але не в числівниковому значенні; сюди ж належить і рамет «пам'ять» та подібні). Над'ядранське *križ* відповідає нашому *криж* (мн. *крижі* «кістки хребта»). Конфесійно-термінологічне *xrest*, котре стало загальнонародним, у нас, як і в хорватській *krst*, є давнім за часів християнської нерозмежованості, запозиченням. Хорватські займенники *me, mi, te, ti* цілком дублюють українські діалектні (циркумкарпатські) відповідники у значенні «мене», «мені», «тебе», «тобі». «*Bože!*» – та це ж наше повсякденне, навіть за часів тоталітарного безбожництва, «*Боже!*». А далі йде зрозуміле без коментарів «*u tebe*», ближче до українського, ніж повсякчасне, зусібч чутне, російське «у тебя». У хорватській словосполучі «*neka slave*» («нехай славить») привертає увагу дієслово *slave*: так говорять у нас на Запоріжжі, де існує ще й гра слів, побудована на лексемах такої самої структури: «*ходе – просе, ляже – спе*»; тут, звичайно, останнє слово спеціально створене для підкреслення як анекдотичної ситуації, так і «нелітературності» багатьох таких утворень [51, с. 3–6]. Одіозний на Східній Україні займенник «*што*», як не дивно, характерний і для українських говірок закарпатсько-прип'явського терену, що колись змикався із

сербськими й хорватськими регіонами, де він (*što*) спричинився навіть до виникнення назви вже відомого нам **што-кавського** діалекту (існує поряд із кайкавським у т. зв. **кайкавців** та чакавським у **чакавців**. Той самий принцип утворення **мікроетнонімів**, лише частіше в іншій суфіксації, панує і в українській мові; пор. **лемківці** / **лемки** від частки **лем**, **лишаки** – від **лиш**, **шотаки** від займенника **шо**, **сьокали** – від **сьо** замість **що** й под.; 12, с. 12; 31, с. 76). Чуючи хорватське *danas* («сьогодні»), пригадую неповторний шарм призвуку голосного **а**, за вимовою корінних **львів'янок**, у слові «де^ань» (< праслов'ян. *дънь «т. с.»: **а** < ***ь** < ***і** коротке). У хорватщині, як і в деяких ще не зовсім спотворених говорах українщини (сюди ж рос. з укр. «Боже!»), зберігаються сакрально-антропонімійні кличні форми: **Isuse Kriste** (Ісусе Христе), **Marijo** / Маріє, **Abrahame** / Абрагаме (пор. львівський давній харизматичний рід **Абрагамовичів**), **Ivane Krstitelju** / Іване Хрестителю, **Josipe** / Йосипе, **Petre** / Петре, **Stjepane** / Степане, **Silvestre** / Сильвестре / Сіліверсте, **Augustine** / Августине, **Benedikte** / Бенедикте та багато ін., зокрема слов'янських: **Трпимуре**, **Красимуре** / **Крешимуре**; **Мирославе**, **Ярославе**. Найпоширенішим прізвищем у сучасних **хорватів** є **Хорват**, зафіксоване 20 715 разів; його носії живуть насамперед у північно-прикордонних [«**Чаковець**» – від мікро-етнофороніма **чакавець** «носій **чкавського** діалекту»] і суміжних округах, звідки вони проникають через Угорщину й на Закарпаття в уже відомій нам формі **Горват** й под. І тут, очевидно, треба пригадати, що в хорватській, як і в інших західноєвропейських мовах, відетнонімні прізвища, імена, самі етноніми та етнофороніми – імена окремих представників відповідних етносів, гесп. їхніх «союзів» (**Jugoslaven** / **oven**, **Hrvat**, **Srbin**, **Makedonac**, **Francuz**, **Englez** «англієць», **Nijemac**, **Talijan** «італієць», **Amerikanac**; якщо вони не перейшли до апелятивів на зразок хорват. **francuz** «ключ», **švaba** «інсект» = укр. **прусак** та ін.),

ініціальні компоненти пропріально-апелятивних словосполук (**Hrvatova** domovina, **Srbinova** borba, **Francuzova** ideja, **Turčinova** pobjeda; **Zagrebačka** gora), мікроетнофороніми чи катойкофороніми (тобто назви поодиноких жителів певних теренів, поселень: **Bosanac** – **Bosanka**, **Dalmatinac** – **Dalmatinka**, **Valevac** – **Valevka**, **Karlovčanin** – **Karlovčanka**, **Istranin** – **Istranka**, **Spličanin** – **Spličanka**, **Novosađanin** – **Novosađanka**) пишуться з **великої літери**. Похідні ж від них прикметники – з малої (**jugoslavenski** / **-slovenski**, **franzuski**, **dalmatinski**, **beogradski**, **lički**), якщо вони не входять до складу власноіменних словосполук (пор.: **Ljudevit Posavski**, **Sremski Karlovci**, **Bosanska Gradiška**; 54, с. 17). Тут український правопис, як і російський, білоруський та інші «совкові», помітно різниться від них. Як відзначалося [36, с. 5], українська теоретична етнологіка (наукове вчення про етнологію, або сукупність етнологічних назв), є порівняно «молодою» галуззю. Не стільки молодою, як паралізованою фаховими «верхами», котрі ще й досі перебувають у фарватері вульгарних тенденцій, – високорозвинутої в плані етимологічних досліджень (школа О. Трубочова), але примітивної в галузі «теорії» російсько-партиїної етнологіки. Незважаючи на понад десятирічне існування державної України, не тільки не впроваджено в життя новаторської, детально й аргументовано опрацьованої А. Білецьким пропріальної понятійно-термінологічної системи [4], а й не поставлено на обговорення жодної нової дефініції (наприклад, термінологічної пари **етнонім-етнофоронім**, навколо якої тривають безглуздо-провінційні спекуляції). «Антисамостійницький» консервативно-амбітний, орієнтований на чад московського колоніалізму, київський ономастичний істеблшмент, осідлавши Українську ономастичну комісію (УОК) і паралізувавши її регулярну науково-організаційну, консультативну й контрольну-апробаційну роботу, з одного боку, та Ономастичний сектор ІУМ НАН України – з другого, що так і не змогли впродовж десяти-

тиліть провести хоч би одне спільне засідання, щоб, скажімо, поставити на обговорення питання: «Чи має український народ свою власну назву?». А тому триває термінологічне змішування назви народу і його окремого представника (тобто цілого й частки), до яких рівнобіжно застосовується один термін – «етнонім». Причина цієї плутанини ховається насамперед у низькому науковому рівні «колективу», злютованої ідеями, далекими від істини й державно-національних завдань, у небажанні визнати свої хибні, «чужонародні» погляди на діалектично-екстралінгвальну (позамовну) природу етносу як об'єкта називання – одночасно і **полікомпонентного** (тобто багатолюдного, багатомільйонного чи мільярдного: **китайці, індійці**) об'єднання, **монолітноєдиного**, наскільки може бути єдиним, узагалі, людський колектив, ваговим доказом чого є, наприклад, кривава історія міжетнічних взаємин ХХ – початку ХХІ ст., коли на порядок денний ставиться винищення цілих народів (**євреїв, циган, слов'ян** та ін.). І це стосується субстанції, яка, постійно біологічно оновлюючись, зберігає свої найголовніші особливості – мову, культуру, батьківщину, антропологію, психологію, власну назву й самосвідомість, спершу на рівні родів («антиетнос», відповідно в Україні-Русі і – через ризик – в Балкано-Над'ядранні: **Вишатичі, Чудини, Рюриковичі – Вишевичі, Качичі, Шубичі, Терпимиричі**), а потім субетносів (етнічних / етнографічних груп: **бойки, лемки, гуцули-без'яки, чичі, бодули й косовари**; племен: **дреговичі, поляни, деревляни, дуліби, волиняни й бужани-іллїри, істри, далмати, дукляни, захлумляни, білі хорвати**), етносів, зокрема народностей: **руси, ляхи** < **lęd-* і *чахи* < *чехи* (тепер «чехами» в рос. військовому сленгу Північного Кавказу звуть **чеченців** за аналогією до **духів**, як військовики «обмеженого контингенту» в Афганістані прозивали «**душманів**», тобто антирадянських партизанів; цікаво, що на Запоріжжі ще в 20–30-х роках ХХ ст. вживалося слово «**душман**», наприклад, у лайці: «Щоб тебе

душман задушив!») – **влахи, бошняки, славонці**; народів: **білоруси, московіти, литвини – боснійці, словенці, чорногорці**; націй: **великороси, молдовани, латвійці – мусульмани** (Боснії), **серби, македонці, албанці**), суперетносів (**слов'яни, германці, угро-фінни – тюрки, кельти і романці**). Щодо походження сербів і хорватів, то тепер навіть популярні видання зазначають, що античні джерела початку ери свідчать про слов'янські племена «сербои» (**серби**; у латинізованій «Географії» К. Птолемея – *sirbi*), які «чередникували» між Азовом і Каспієм, а «**хороуатос**» (**хорвати** – у понизів'ях Дону). Гадають, що поряд «кочували» й **руси**. Недарма, мовляв, римські географи перших століть нашої ери знали Волгу в її степовій частині як **Рус** «ріка **русів**» (не з'ясовуючи їхньої суті), а «темна» за походженням «**В(е)лесава книга**» описує зіткнення слов'ян з **аланами** (**іранськомовним** людом євразійських степів), **готами** й **гуннами**. Між Волгою й Доном 1800 років тому вирішувалася доля Європи. Перемоги **русів** (анахронізм!) над готами, аланами й гуннами пояснюють, чому слов'янам удалося відстояти свої позиції в епоху Великого переселення народів [35, с. 27]. На цьому тлі, за М. Фасмером, враховуючи те, що давньоукраїнські (в оригіналі «древнерусские») **хрвати** – це назва східнослов'янського племені, яке жило поблизу Перемишля, грецький топонім **Харваті** (в Аттиці, Арголіді), сербський і хорватський **хрват**, с.-грец. **Χρῳατία** «Хорватія», словенський *pagus Croati* в Каринтії, давньочеський *Charvatu* – область у Чехії, *Chruvati* – серболужицьке плем'я, *Charwatynia* – кашубський топонім / *charwatynia* – «стара покинута будівля» (апелятив), *Charvatu* – давньопольський топонім / пізніше *Klwatu* в колишньому Радомському повіті, доходимо висновку, що стародавній слов'янський етнофоронім **xъrvatъ* походить із давньоіранського * (*fšuhaurvatā*) «сторож худоби», авест. *rasuhaurva-*: *haurvaiti* «стереже», грецький онім **Χοροάθος** – напис у Танаїсі, за Константином

Багрянородним, Χρῶβατοι від *хора* («країна»); ще менш переконливо від литовського *šarvūotas* («одягнений в лати»), *šarvas* («лати») чи від *ip. hu* – «хороший» і *ravah* –

«простір», «свобода». Неприйнятне зближення з *Καρλάτης ὄρος*. Непереконливо з германського *Hruvat – «рогатий» та ін. [45, с. 262].

Джерела та література

1. Абаев В. Скифо-славянские изоглоссы на стыке Востока и Запада. Москва, 1965.
2. Алексеев Ю., Кульчицкий С., Слюсаренко А. Україна на зламі історичних епох. (Державотворчий процес 1985–1999 рр.). Київ, 2000.
3. Багрянородный К. Об управлении империей. Текст. Перевод. Комментарий / под ред. Г. Г. Литаврина, А. П. Новосельцева. Москва, 1991.
4. Белецкий А. Лексикология и теория языкознания (ономастика). Киев, 1972.
5. Бромлей Ю. Становление феодализма в Хорватии. (К изучению процесса классообразования у славян). Москва, 1964.
6. Верстюк В., Дзюба Е., Репринцев В. История Украинской ССР: Хронологический справочник. Киев, 1990.
7. Всемирная история : в 10 т. Т. 1 / ред. кол.: Ю. П. Францев, И. М. Дьяконов, Г. Ф. Ильин, С. В. Киселев, В. В. Струве. Москва, 1955.
8. Всемирная история : в 10 т. Т. 2 / ред. кол.: С. Л. Утченко, Д. П. Каллистов, А. И. Павловская, В. В. Струве. Москва, 1956.
9. Всемирная история: в 10 т. Т. 3 / ред. кол.: Н. А. Сидорова, Н. И. Конрад, И. П. Петрушевский, Л. В. Черепнин. Москва, 1957.
10. Геродота турійця з Галікарнаса «Історій» книг дев'ять, що їх називають музами / перекл. А. О. Білецького. Київ, 1993.
11. Горбач О. Шлях зі Сходу на Захід: спогади. Львів, 1998.
12. Гречило А., Савчук Ю., Сварник І. *Герби міст України* (XIV – перша половина XX ст.). Київ : Брама, 2001. 400 с.
13. Гудков В. П. Сербохорватский язык. Грамматический очерк, литературные тексты с комментариями и словарем. Москва, 1969.
14. Дзьобак В. Тарас Боровець і «Поліська Січ». З архівів ВУЧК ГПУ – НКВД КГБ. 1994. № 1.
15. Дий А. Хорватский язык. Большая советская энциклопедия. Москва, 1934. Т. 60.
16. Древляни: збірник статей і матеріалів з історії та культури Поліського краю. Львів : Інститут народознавства НАН України, 1996. Вип. 1.
17. Етнічний довідник : етнічні меншини в Україні / голов. ред. Євтух В. Київ, 1996.
18. Корпус боспорских надписей / под ред. В. В. Струве, М. Н. Тихомирова, В. Ф. Гайдукевича, А. И. Доватура, Д. П. Каллистова, Т. Н. Книпович. Москва ; Ленинград, 1965.
19. Коковський Ф. Бойківські назвища. Літопис Бойківщини. Самбір, 1936. Ч. 7.
20. Майков А. История сербского языка по памятникам, писанным кириллицей, в связи с историей народа. Москва, 1857.
21. Менац А., Коваль А. Українсько-хорватський або сербський словник: Hrvatsko ili srpsko-ukrajinski rječnik. Zagreb, 1979.
22. Міщенко Д. Розплата. Історичний роман. Київ, 1987.
23. Нидерле Л. Славянские древности / пер. с чешск. Т. Ковалева и М. Хазанова. Москва, 2000. 590 с.
24. Никонов В. Хорваты. Системы личных имен у народов мира. Москва, 1986.
25. Носовский Г., Фоменко А. Русь и Рим: правильно ли мы понимаем историю Европы и Азии?: В 2 кн. Москва, 2000. Кн. 1. 608 с.
26. Повесть временных лет по Лаврентиевскому списку. СПб., 1910.
27. Повесть врем'яних літ. Літопис (за Іпатським списком) / перекл., післяслово та комент. В. В. Яременка. Київ, 1990.
28. Полное собрание русских летописей.
29. Пучков Л. Кровник. Москва, 2001.
30. Ричка В., Смолий В. Біля витоків державності східних слов'ян.
31. Рудницький Я. З минулого Бойківщини. (В світлі ономастики). Літопис Бойківщини. Канада. 1982. Ч. 2/36 (47).
32. Рудяков П. Українсько-хорватські літературні взаємини в XIX–XX ст. Київ, 1987.
33. Русские. Москва, 1999.
34. Словник гідронімів України / ред. кол.: А. П. Непокупний, О. С. Стрижак (заст. голови), К. К. Цілуйко (голова). Київ, 1979.
35. Скурлатова О. Великая славянская загадка. Чудеса и приключения. 1992. № 1–2.
36. Стрижак О. Етніонімія Геродотової Скіфії. Київ, 1988.
37. Танаис. Советская историческая энциклопедия. Москва, 1973. Т. 14.
38. Татищев В. История российская. Москва ; Ленинград, 1963. Т. 2.
39. Токарь Т. Фонетика сербохорватского языка. Днепропетровск, 1984.

40. Третьяков П. Восточнославянские племена. Москва, 1953.
41. Трошев Г. Моя война: чеченский дневник окопного генерала. Москва, 2001.
42. Трубочев О. Шлуга. Славянское и балканское языкознание: проблемы языковых контактов. Москва, 1983.
43. Указатель к восьми томам Полного собрания русских летописей. СанктПетербург, 1907. Отд. 2.
44. Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 року. Київ, 1947.
45. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / пер. с нем. и дополн. О. Н. Трубочева. Москва, 1973. Т. IV.
46. Фриман Э. Историческая география Европы. Карты. Москва, 1892. Т. 2.
47. Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона. СПб., 1903. Т. 37.
48. Croatia / Text: Bartulin B., Jedvaj I., Klarić I. etc. Madrid: Ministry of foreign Affairs of the Republic of Croatia, 1996.
49. Croatia II. Croatia: Small Country for a Great Holiday. Zagreb : Croatian National Tourism Office.
50. Holub J., Kopečný F. Etymologický slovník jazyka českého. Praha, 1952.
51. Izvor utjehe. XIX Izdanje. Zagreb, 1995.
52. Жиречек К. Историја Срба. Прев. Радонић Ј. Изд. 2-о. Београд, 1952.
53. Machek V. Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha, 1957.
54. Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom: Izradila Pravopisna komisija. Zagreb ; Novi Sad : Matica Hrvatska, Matica Srpska, 1960.
55. Słownik starożytności słowiańskich. Wrocław etc., 1962. T. 1. Cz. 2.
56. Strižak O. Sorbi, Srbi, Hrvati i Ukrajina / Vidmarović Đ. Primjedba prevoditelja // *Marulić: Časopis za književnost i kulturu*. Zagreb, 1998. Broj 2.
57. Težak S., Babić S. Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika za osnovne i druge škole. VI, prerađeno izdanje. Zagreb, 1973.
58. Vince Z. Putovima hrvatskoga književnog jezika. Zagreb, 1978.

References

1. ABAEV, V. *Scytho-Slavic isoglosses at the meeting-point of East and West*. Moscow, 1965.
2. ALEKSIEYEV Yu., KULCHYTSKYI, S., SLIUSARENKO, A. *Ukraine at the turning point of historical epochs. (State-building process of 1985–1999)*. Kyiv, 2000.
3. BAGRIANORODNYI, K. *On the government by the empire. Text. Translation. Comments.* / G. LITAVRIN, A. NOVOSELTSEV, eds. Moscow, 1991.
4. BELETSKII, A. *Lexicology and theory of linguistics (onomastics)*. Kiev, 1972.
5. BROMLEI, Yu. *Feudalism formation in Croatia. (On the study of the process of class constitution of Slavs)*. Moscow, 1964.
6. VERSTIUK, V., DZIUBA, E., REPRINTSEV, V. *History of Ukrainian SSR: Chronological reference-book*. Kiev, 1990.
7. FRANTSEV, Yu., DYAKONOV, I., ILIIN, G., KISELIOV, S., STRUVE, V., the editorship. *History of the world: in ten volumes*. Moscow, 1955, Vol. 1.
8. UTCHENKO, S., KALLISTOV, D., PAVLOVSKAYA, A., STRUVE, V., the editorship. *History of the world: in ten volumes*. Moscow, 1956, Vol. 2.
9. SIDOROVA, N., KONRAD, N., PETRUSHEVSKII, I., CHEREPNIN, L., the editorship. *History of the world: in ten volumes*. Moscow, 1957, Vol. 3.
10. "Histories" by Herodotus Torino from Halicarnassus in nine books, called muses. Translated by A. Biletskyi. Kyiv, 1993.
11. HORBACH, O. *Way from East to West: reminiscences*. Lviv, 1998.
12. HRECHYLO, A., SAVCHUK, Yu., SVARNYK, I. *Emblems of Ukrainian cities (XIV – the first half of the XX century)*. Kyiv: Brama, 2001, 400 pp.
13. GUDKOV, V. *Serbo-Croatian language. Grammatical essay, literary texts with the comments and dictionary*. Moscow, 1969.
14. DZIOBAK, V. Taras Borovets and "Polissian Sich". *From the Archives of All-Ukrainian Extraordinary Commission – State Political Directorate – People's Commissariat of Internal Affairs – Committee for State Security*. 1994, no 1.
15. DII, A. *Croatian language. The Great Soviet Encyclopedia*, Moscow, 1934, Vol. 60.
16. *Drevlians: collected papers and materials on the history and culture of Polissian land*. Lviv: NAS of Ukraine Institute of Ethnology, 1996, Issue 1.
17. YEVTUKH, V., editor-in-chief. *Ethnic reference book: ethnic minorities in Ukraine*. Kyiv, 1996.
18. STRUVE, V., TIKHOMIROVA, M., GAIDUKEVICH, V., DOVATUR, A., KALLISTOV, D., KNIPOVICH, T., eds. *Corps of Bosporan inscriptions*. Moscow; Leningrad, 1965.
19. KOKOVSKYI, F. Boiky denominations. *Chronicle of Boikivshchyna*. Sambir, 1936, Part 7.
20. МАЙКОВ, А. *History of the Serbian language after the monuments, written in Cyrillic alphabet, in the connection with the nation history*. Moscow, 1857.
21. MENATS, A., KOVAL, A. *Ukrainian-Croatian or Serbian dictionary: Hrvatsko ili srpsko-ukrajinski rječnik*. Zagreb, 1979.

22. MISHCHENKO, D. *Requital*. Historical novel. Kyiv, 1987.
23. NIEDERLE, L. *Slavic antiquities*. Translated from Czech by T. Kovaliova and M. Khazanov. Moscow, 2000, 590 pp.
24. NIKONOV, V. Croats. *Systems of personal names of the people of the world*. Moscow, 1986.
25. NOSOVSKII, G., FOMENKO, A. *Rus and Rome: if we understand the history of Europe and Asia correctly?: in two books*. Moscow, 2000, Book 1, 608 pp.
26. *The tale of bygone years after Laurentian codex*. Saint Petersburg, 1910.
27. *The tale of bygone years. Chronicle (after Hypatian codex)*. Translation, postface and comments by V. YAREMENKO. Kyiv, 1990.
28. *Complete collection of Russian chronicles*.
29. PUCHKOV, L. *Blood avenger*. Moscow, 2001.
30. RYCHKA, V., SMOLIY, V. At the origins of the Eastern Slavs statehood. MISHCHENKO, D. *Requital*. Historical novel. Kyiv, 1987.
31. RUDNYTSKYI, Ya. From the past of Boikivshchyna. (In the light of onomastics). *Chronicle of Boikivshchyna*. Canada, 1982, no 2/36 (47).
32. RUDIAKOV, P. *Ukrainian-Croatian literary interrelation in the XIX–XX centuries*. Kyiv, 1987.
33. *Russians*. Moscow, 1999.
34. NEPOKUPNYI, A., STRYZHAK, O., TSILUIKO, K. (editorship). *Dictionary of the hydronyms of Ukraine*. Kyiv, 1979.
35. SKURLATOVA, O. A great Slavic mystery. *Miracles and adventures*, 1992, no 1–2.
36. STRYZHAK, O. *Ethnonyms of Herodotus Scythia*. Kyiv, 1988.
37. Tanais. *Soviet historical encyclopedia*. Moscow, 1973, Vol. 14.
38. TATISHCHEV, V. *Russian history*. Moscow; Leningrad, 1963, Vol. 2.
39. TOKAR, T. *Phonetics of Serbo-Croatian language*. Dnepropetrovsk, 1984.
40. TRET'YAKOV, P. *East Slavic tribes*. Moscow, 1953.
41. TROSHEV, G. *My war: Chechen diary of trench general*. Moscow, 2001.
42. TRUBACHEV, O. *Illyrica. Slavic and Balkan linguistics: problems of language contacts*. Moscow, 1983.
43. Index to eight volumes of *Complete collection of Russian chronicles*. Saint-Petersburg, 1907, Part 2.
44. *Ukrainian SSR. Administrative-territorial division on September 1, 1946*. Kyiv, 1947.
45. VASMER, M. *Etymological dictionary of the Russian language*. Translated from German and supplemented by O. TRUBACHEV. Moscow, 1973, Vol. IV.
46. FREEMAN, E. *Historical geography of the Europe*. Maps. Moscow, 1892, Vol. 2.
47. *Brockhaus and Efron encyclopedic dictionary*. Saint-Petersburg, 1903, Vol. 37.
48. BARTULIN, B., JEDVAJ, I., KLARIĆ, I., et al. *Croatia*. Madrid: Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Croatia, 1996.
49. *Croatia II. Croatia: Small Country for a Great Holiday*. Zagreb: Croatian National Tourism Office.
50. HOLUB, J., KOPEČNÝ, F. *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha, 1952.
51. *Izvor utjehe XIX*. Izdanje. Zagreb, 1995.
52. ЈИРЕЧЕК, К. *Историја Срба*. Translated by Радоњић, Ј. Изд. 2-о. Београд, 1952.
53. МАЧЕК, В. *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*. Praha, 1957.
54. *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom: Izradila Pravopisna komisija*. Zagreb; Novi Sad: Matica Hrvatska, Matica Srpska, 1960.
55. *Słownik starożytności słowiańskich*. Wrocław etc., 1962, T. 1, Cz. 2.
56. STRIŽAK, O. Sorbi, Srbi, Hrvati i Ukrajina / VIDMAROVIĆ, Đ. Primjedba prevoditelja. *Marulić: Časopis za književnost i kulturu*. Zagreb, 1998. Broj 2.
57. TEŽAK, S., BABIĆ, S. *Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika za osnovne i druge škole*. VI, prerađeno izdanje. Zagreb, 1973.
58. VINCE, Z. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb, 1978.